

ÇEVRENİN HUKUKSAL YÖNDEN KORUNMASI

Ahmet TAŞKIN*

ÖZET

İnsanoğlunun doğal bir çevre dışında yaşaması düşünülemez. Çevre insansız yaşar ama insan çevresiz yaşayamaz. İnsanoğlu, biyolojik, fiziksel, zihinsel ve ruhsal olarak içinde yaşadığı çevreden etkilenir. İnsanların sağlığı, çevre sağlığı ile yakından ilgilidir. Çevrenin bir insan hakkı olmasına ve insanlar için bu kadar hayati önem taşımasına rağmen insanlar tarafından artan bir şekilde kirletiliyor olması dramatik bir gerçektir. Ekolojik dengenin bozulması, çevrenin geri dönülmez bir şekilde kirletilmesi, önlem ve tedbirler için çok geç kalınması, insanlar için en büyük tehlikelerden birisidir. İnsanoğlu kendi varlığı ve yaşam kalitesi için eğitimi, etik ve ahlak kurallarını, felsefeyi, yönetim bilimini, sağlık, sosyal ve fen bilimlerini, yasama gücünü ve tüm kaynaklarını çevrenin korunması amacıyla seferber etmelidir.

Çevrenin insan için önemi göz önüne alındığında onun korunması için yapılanların son derece yetersiz olduğu kolayca görülebilir. İnsanoğlu ekonomik yatırımlar ile çevrenin korunması arasında makul dengeyi kurmak, korumak ve sürdürmek zorundadır. Bu bağlamda, çevre adaleti ve bilinci, topluma ve bireylere anlatılmalı, yeterli düzeyde yasalar çıkarılmalı ve bunlar etkin bir şekilde uygulanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, ekoloji, kirlilik, çevrenin korunması, çevre kirliliği, çevreye karşı suçlar.

ABSTRACT

It is unimaginable that human being can not live out of environment. The natural environment can live without man, but people have not survived without surrounding. All human are affected biologically, physically, mentally and psychologically from environment in a sort of way. As a result of mankind's health and quality of life related in at close quarters surroundings.

---

* Hakim.

Although environment that is human right and is of vital importance it polluted by human being increasingly. Because of that the rights protected by the European Convention on Human Rights must be constantly developed to keep pace with the changes in society. Deterioration of ecological balance and contamination unalterably is one of the most important dangers. Human beings have to pull out all the stops continue their's existence and standart life all resources such as education, ethic's rules, philosophy, legislative power and budget. Of course, that it must be reasonable balance between endustrial investments, manufacture and environment.

Key Words: Environment, ecology, pollution, protection of environmental, environmental pollution, offenses against the environment.

GİRİŞ

Çevrenin korunması konusu ulusal ve uluslararası hukuku, felsefeyi, dinleri, ahlak kurallarını, sosyolojiyi, ekolojiyi, fiziği, kimyayı, teknik bilimleri² ve birçok bilimi ilgilendiren bir husustur. Dolayısıyla çevre konusunun dışında kalan bir husus yok gibidir. Nerede, ne zaman, nasıl, niçin, neyle ve kim tarafından olursa olsun çevrenin kirlendiği yerde *çevre koruması* varlığını gösterir. Günümüzde, çevrenin korunması düşüncesi ve bu yönde çevre hukuku gittikçe önem kazanan bir konudur. Gerek cezai ve hukuki düzenlemeler, gerek çevrenin korunması amacını taşıyan sivil toplum örgütleri ve gerekse uluslararası sözleşmeler çevrenin korunması konusunda ön plâna çıkmaktadır. Çevre hukukunun gelişmesi, insanların çevrenin korunmasına olan ilgilerinin ve hassasiyetlerinin artması ile çevreye ilişkin yeni kavramlar ve bilim dalları ortaya çıkmaktadır. Çevre adaleti, çevresel haksızlık, ekoloji ve ekosistem kavramları sadece bunlardan bir kaçıdır.

Türkiye'de suyun, toprağın ve havanın kirletilmesine yönelik suçları önleyici nitelikte etkili yaptırım içeren yasalar bulunmamaktadır. Oysa bazı ülkelerde çevrenin korunmasıyla ilgili pek çok kanun yürürlüktedir. Çevrenin ve ekolojik dengenin korunması bir ülkenin hem bugünü hem de yarını için son derece önemlidir. Gelecek nesillere, denizleri radyasyonlu variller atılarak kirletilmiş, nehirleri ve denizlerinde balık dâhil canlı ya-

---

² Bkz. TURGUT, Nükhet, "Çevre Hukukunun Temel Kavram ve İlkeleri", Çevre Hukuku Sempozyumu, (Ed. Emel Badur), Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2006, s.17; ÖKMEN, Mustafa, Kent, Çevre ve Globalleşme, Alfa Yayınları, İstanbul 2003, s.106.

şayamayan, suları içilemeyen, havası solunamayan, çiçekleri koklanamayan, yeşili tükenmiş bir ülke bırakılamaz. Ancak yürürlükteki Çevre Kanununa bakıldığında çevreye zarar veren eylemlerin ağırlığıyla orantısız yaptırımlar düzenlendiği görülmektedir. Öyle ki en tehlikeli zehir veya diğer atıkları denizlerimize atanlara basit bir idari para cezası verilebilmektedir. Oysa bu tür kirletici eylemlerin, doğaya ve canlılara verdiği zararın boyutları dahi belirlenememekte ve bu zararların giderilmesi birçok durumda olanaksız hâle gelmektedir. Kirletilmiş deniz ve nehirlerin temizlenmesi için yapılan büyük harcamalara rağmen, bozulmuş çevreyi doğal haline döndürmek mümkün olamamaktadır.³

1972 yılında ilan edilen Birleşmiş Milletler Dünya Çevre Deklarasyonunun birinci maddesine göre; “İnsan, hem kendisine maddi destek olan, zihni, ahlâki, toplumsal ve ruhsal gelişimini sağlayan çevrenin yarattığı bir varlık, hem de onu tahrip eden bir varlıktır. Bu gezegen üzerinde insanın uzun ve güç gelişimi sırasında, artık insanoğlu bilim ve tekniğin hızlı gelişmesiyle çevresini sayısız yöntemlerle ve tahmin edilmeyecek ölçüde değiştirecek bir güç elde etmiştir...”⁴ Aynı Deklarasyonun ikinci maddesine göre çevre, insanoğlunun esenliği ve temel haklarından yararlanması için ve hatta hayatın kendisi için gereklidir. 20. yüzyılın bu ilk büyük çevre sözleşmesinde çevrenin de bir insan hakkı olduğu vurgulanmaktadır. Gerçek ve insanca kalkınmanın ön koşulu, çevrenin korunmasından ödün verilmeyen bir gelişmeyi sağlamaktır. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi, bütün insanların esenliği ve dünyanın ekonomik kalkınması için en önemli unsurdur. Bu, bütün dünya insanların acil isteği ve bütün hükümetlerin görevidir.⁵

İnsanın, şerefli ve huzurlu bir hayata izin verecek kalitede bir çevrede, 'Özgürlük, Eşitlik ve Elverişli Hayat Şartları' içinde yaşaması temel hakkıdır ve o, şimdiki ve gelecek nesillerin çevresini korumak ve geliştirmek için kutsal bir sorumluluk taşımaktadır. Deklarasyona göre hükümetler ekonomik kalkınmalarında ve bu kalkınmalarını dayandırdıkları politikalarında çevreyi hesaba katmak zorundadırlar. Çevreye zarar verici bir ekonomik kalkınma ve politika söz konusu olamaz. Bununla birlikte ge-

³ SÖZÜER, Adem, “Çevre Suçlarına İlk Kez Ceza”, www.takvim.com.tr [ET: 09. 09. 2004].

⁴ EKİNCİ, Oktay, “Bir insan Hakkı Olarak Çevre ve Kentsel Haklar”, Yeni Türkiye, S.22, Y.4, Temmuz-Ağustos 1998, s.1192.

⁵ EKİNCİ, s.1192.

lişmiş ülkelerin sanayi atıkları için üçüncü dünya ülkelerini veya uluslararası suları seçtikleri bilinen bir gerçektir.⁶

I. KAVRAMLAR

A. Çevre

Çevre denince ilk akla gelen toprak, bitki örtüsü, hayvan toplulukları, akarsular, göller, denizler, dağlar, hava, gökyüzü ve doğal yaşam alanları ile insanların yaşamış oldukları şehir, ilçe, köy, mahalle veya semtlerdir. Çevre terimine sadece toprak, hava ve sular girmez. Yaşanan semt, binalar, komşular, sokaklar ve civarı da bu kavram içine girer.⁷ Bu açıdan çevre kavramı uzayda yer alan unsurlardan sınırlı bir alanı kapsamaktadır.

Çevrenin tanımı konusunda, çeşitli bilim dalları arasında tam bir uyum yoktur. Örneğin; *ekoloğlara göre çevre*, dünyanın canlı varlıkları ile bu varlıkların yaşadığı ortamdaki hava, su, toprak ve doğal kaynaklardan oluşmuş bir sistem; *toplumbilimcilere göre* ise bir bireyin, bir toplumsal kümenin ya da toplumun biyolojik, toplumsal ve kültürel yaşamını etkileyecek dış şartların tamamıdır. Bir tanıma göre çevre, fiziksel ve psikolojik bir varlık olan insanın yaşamla etkilendiği yaşam ortamı; bir tanıma göre de, milyonlarca türün varlıklarını borçlu olduğu biyolojik alandır.⁸ Webster sözlüğü çevreyi “Bir organizmanın yaşama ve gelişmesini etkileyen tüm dış şartlar ve faktörler toplamı” olarak tanımlanmaktadır.⁹ Çevre ile ilgili sözlüklerde bu bağlamda getirilen tanımlamalar şöyledir; *çevre, bir organizmanın veya organizmalar topluluğunun yaşamı üzerinde etkili olan tüm faktörler; canlıların yaşamasını ve gelişmesini sağlayan fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünü; bir organizmayı diğer yaşayan şeyler de dâhil, iklim ve toprak gibi kuşatan her şey; toplulukların ve organizmaların uzun ve kısa dönemli faaliyetlerini, yaşam ve*

⁶ JARDINS, Joseph R., Çevre Etiği, (Çev:Ruşen KELEŞ), İmge Kitabevi, Ank, 2006, s. 436; ÇETİNER, Ayten, “Kentbilimci Gözüyle Çevre”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.142.

⁷ STANLEY, Neil and WOLF, Susan, Environmental Law, 4th Edition, Cavendish Publishing, Australia, 2003, s.3.

⁸ ERDOĞAN, Nazmiye, *Çevre ve (Eko)turizm*, Erk Yayınları, Ankara, 2003, s.15. Diğer tanımlar için bkz: GÜREL, Sümer, Kent Planlanmasına Giriş ve Çevre Kavramı, ODTÜ, Yayın No: 14,1970.

⁹ ERKMAN, Uğur, Mimari Tasarım İçin Veri Üretim Yöntemi Olarak Çevre Analizi, İTÜ, İstanbul, 1982, s.40.

*gelişmelerini doğrudan veya dolayısıyla etkileyen biyotik, abiyotik ve kültürel faktör ve koşulların toplamıdır*¹⁰.

Çevre kavramı deyince, ekolojik dengenin sağlandığı, temel hayat olaylarının cereyan ettiği ve gerek canlı gerekse cansız çevrenin sürekliliği ve kalitesinin, kısaca doğal düzenin devam ettirildiği ortam anlaşılmalıdır. Diğer bir deyişle, çevre kavramı artık, tüm çevre sorunlarının gözlemlendiği ve tüm uzay düzeninin korunmasını gerektiren bir çevre mevzuatının hitap etmesi gereken geniş bir mekânı ve hassas bir dengeyi ifade etmektedir. Bu anlamda çevre hukuku da artık klasik kirlilik hukuku ve bu soruna karşı alınması gereken önlemleri içeren bir hukuk dalından daha fazlasını ifade eder¹¹.

Çevre, birbiriyle etkileşimde bulunan canlı ve cansız öğelerden oluşmaktadır. Canlı öğeler; insanlar, bitki örtüsü, hayvan topluluğu ve mikro organizmalardan; cansız öğeler ise su, hava, yeryüzü ve yeraltı yapısından oluşur¹².

En genel tanımı ile çevre, canlı varlıklar ve insan etkinlikleri üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkiler yapabilen fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etmenlerin tümü,¹³ canlı varlıklara etki eden dış tesirlerin bütünüdür.¹⁴ Çevre, doğal ve yapay olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir. Bunlardan doğal çevre, insan müdahalesi olmadığı için değişikliğe uğramamış çevre olarak tanımlanırken, yapay çevre, insanlığın varoluşundan beri gelişen bir süreç içinde müdahalesi ile oluşturduğu çevreye soylenmektedir¹⁵.

Doğal ve yapay unsurların içinde barındığı, her türlü insan faaliyetinin fizik yeri olan çevrede, belli dengeler varlığını sürdürmektedir. Her şeyden önce bir sistem oluşturan çevrenin denge unsurlarının yitirilmesi, zararlı bozulmalara yol açar. Yalnız başka sistemler kurma pahasına de-

---

¹⁰ TURGUT, Nükhet, Çevre Hukuku, 2. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2001, s.73.

¹¹ GÜNEŞ, Yusuf ve COŞKUN, A. Aydın, Çevre Hukuku, Kazancı Yayınları, İstan-bul, 2004, s.1-2.

¹² KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can, Çevre Bilim, İmge Yayınevi, Ankara, 1998, s.

¹³ KELEŞ, Ruşen ve ERTAN, Birol, Çevre Hukukuna Giriş imge Yayınları, Ankara, 2002, s.14.

¹⁴ KARPUZCU, Mehmet, Çevre-Kirlenmesi ve Kontrolü, 9. Baskı, Kubbealtı, İstan-bul, 2007, s.27; SANAL, Recep, 'Özel Çevre Koruma Bölgeleri ve Mahalli İdareler, MİGM Yayınları, Ankara 1999, s.2.

¹⁵ GÖRMEZ, Kemal, Çevre Sorunları ve Türkiye, 3. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s.15.

ğiştirilebilecek bu dengelerin korunması, çevre koruma sorununun da odak noktasını oluşturmaktadır¹⁶.

Gerek Avrupa Birliği Sözleşmesi gerek devletler hukukunun yazılı olmayan kuralları, genel bir kavram olarak, "çevre" kavramını kullanmışlardır. Avrupa Birliği Mahkemesi de (EuGH) kararlarında çok sık "çevre" ve "çevrenin korunması" kavramlarını kullanmaktadır. Ancak bu çevre kavramının içeriği, somut olarak çok net bir şekilde ortaya konulmamıştır. Avrupa Birliği tarafından oluşturulan birçok hukuksal düzenlemede de, içerik olarak fazla bir şey ifade edilmeden, soyut "çevre" kavramı kullanılmıştır. Bunun yanında, konuya ilişkin literatürde de ne çevre kavramı ne de çevre koruması kavramları için genel kabul gören bir tanım henüz mevcut değildir¹⁷.

Avrupa Birliği İkinci Çevre Aktivite Programının 2A kısmında, çevre, "Dünya, çevre medyası ve yaşam alanının bir kısmı olarak doğal kaynaklar" olarak tanımlanmıştır. 67/548 numaralı Avrupa Birliği Sözleşmesi'nin değiştirilmesine yönelik 2. maddenin 1. fıkrasında "tehlikeli maddeler" esas alınarak, çevre, "bir yandan su, hava, yer ve onlarla bağlantılı alt değerleri, öte yandan bütün canlı varlıklar" olarak ifade edilmiştir. Ancak, en geniş çevre kavramı 3. maddede ifade edilmiştir Buna göre çevre; insan, fauna (hayvan topluluğu) ve flora (yeşil örtü), toprak, su, hava, klima (ısı ve nem oranı) ve fiziki coğrafya, bu faktörlerin değiştirici etkileri ile maddi malvarlığı yararları ve kültürel miraslardır¹⁸. Yukarıda belirtildiği gibi çevrenin çok farklı terim ve tanımlarla ifade edilmesi, onun sınırlarının katı çizgilerle belirlenerek tanımlanabilir olmadığını ve bilakis çok çeşitli potansiyel tehlike kaynaklarını ifade ettiğini göstermektedir. Bu kavramın içeriği, daha çok "çevrenin korunması" kavramıyla açıklanmaktadır. Çevrenin korunmasından, doğal ve insan tarafından şekillendirilen çevreyi, medenî yaşamın, sivilizasyonun zararlı etkilerinden korumak için alınan tedbirlerin tümünü anlamak gerekir. Bu nedenle, çevrenin korunması kavramı; ziraat alanların bakımı ve doğanın korunmasını, suların saflığının korunmasını, atık maddelerin imha edilmesini, radyoaktif, kimyasal maddeler gibi çevreye zararlı maddelerin üre-

---

¹⁶ ÖZDEK, E. Yasemin, İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, TODAİ Yayınları, Ankara, 1993, s.59.

¹⁷ ÜNVER, Yener ve NUHOĞLU, Ayşe, Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku, Beta Yayınları, 1999, s.9.

¹⁸ ÜNVER, Yener/NUHOĞLU, NUHOĞLU, Ayşe, Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku, Beta Yayınları, 1999, s.10

timin azaltılmasını ve gürültüden korumayı içermektedir. Yaşadığımız ortamı kirleten en önemli etkenlerden biri gürültüdür. Gürültü, insanları huzursuz eden, onların iletişimi güçleştiren, dinlenme olanağını kısıtlayan, sinir sistemini olumsuz etkileyen ve zedeleyen, çalışma verimini düşüren ve işitme sorunlarına neden olan önemli bir etkindir.¹⁹ Çevre hızla kirlenmektedir ve çevre kirliliğinin ekolojik (çevrebilimsel) dengeyi bozmakta olduğunun en çarpıcı belirtileri; sera etkisi, ozon sorunu ve asit yağmurları gibi iklim koşullarında ortaya çıkmaktadır.²⁰

Sosyal hayatta bir şey ne kadar önemliyse o kadar korunmaya değerdir ve bir şey ne kadar çok korunuyorsa onun ihlali de o kadar sorumluluk ve bedel ödemeyi gerektirir. Çevre de bu zeminde ele alındığında ona en fazla zarar veren eylemler en ağır yaptırımla karşılanırlar. Örneğin, çevrenin korunmasında kullanılabilir suyun yeri ve önemi farklıdır. "Sağlıklı yaşama" ve "gıda" zaman içinde nasıl insan hakları arasında yerini aldıysa, genel anlamıyla "su" da günümüzde temel haklar arasında yerini almış bulunmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 25'inci maddesi, "her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için yiyecek, giyim, mesken, tıbbî bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır" ifadesine yer vermektedir. Günümüzde, "su hakkı"nın yiyecek, sağlık ya da yaşam hakkının ayrılmaz bir parçası olarak, ya da onlarla bağlantılı ayrı bir hak olarak düşünülebileceği savunulmaktadır.²¹

B. Ekoloji

Yunanca'daki *yuva*, *yaşanan yer* manasındaki *oikos* ile *anlama*, *bilme* manasına gelen *logos* kelimelerinin birleşmesinden türetilen²² ve Alman Biyoloğu Ernest Haeckel tarafından ortaya atılan ekoloji²³, dilbilim açı-

¹⁹ GÜLER, Çağatay, Ergonomiye Giriş, Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi, No: 45, Ankara, 1997, s.42.

²⁰ KELEŞ, Ruşen, "İnsan, Çevre, Toplum", İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 10. (İnsan, Çevre, Toplum)

²¹ OLCAY, H. Bülent, "Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Su", Yeni Türkiye, S.22, Y.4, Temmuz-Ağustos 1998, s. 1195.

²² CANGIZBAY, Kadir, Habeas Corpus'tan Habeas Oikos'a veya Ekolojizmin Zorun-lu Güzergahı, Türkiye Günlüğü, S.3, s.39; TURGUT, s. 115.

²³ KELEŞ, Ruşen ve YAVUZ, Fehmi, Çevre Sorunları, 2. Baskı, Ankara, 1983, s.4.

sından *yerleşim bilimi* anlamına gelir²⁴. Ekoloji, doğa ve insanlığın doğal dünya ile ilişkisi hakkında çevreye göre daha geniş bir kavrayış getiren bir biyosferin dengesini ve bütünlüğünü amaç olarak gören bir bilimdir²⁵. İnsanın, içinde varlık kazandığı ve bir parçasını oluşturduğu doğal ortamla ilişkilerini ele alan ekoloji, canlıların çevreleri ile uyum içinde yaşamlarını sürdürmelerini inceleyen bir bilim kolu olarak tanımlanmakta ve²⁶ günümüzdeki “çevre” kavramından farklı bir anlam taşımaktadır²⁷. Genel olarak kabul edilen bir tanıma göre ekoloji, organizmaların birbirleriyle ve yaşadıkları cansız ortam ile ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır.²⁸ *Çevre bilim*, ekolojinin bir parçasıdır ve ekoloji biliminin biyolojinin bir alt dalı olarak doğduğu kabul edilmektedir. Hatta birtakım sözlüklerde hala bu şekilde açıklandığı gibi *çevre biyolojisi*²⁹ şeklinde tanımlarla da karşılaşılmaktadır.

C. Ekosistem

Tanımların çokluğu yeni bir kavram olan ekosistem için de geçerlidir. *Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin 2'nci maddesine göre; ekosistem, birbirleriyle işlevsel birer birim olarak karşılıklı etkileşime giren bitki, hayvan ve mikroorganizmalar ile bunların cansız çevrelerinin dinamik bir karışımıdır.*

Canlı varlıkları birbirine ve buldukları ortama bağlayan, türdeş ve örgütlenmiş karşılıklı ilişkilerin bütünü olan³⁰ ekosistem, tüm canlıların çevreleriyle dengeli bir biçimde yaşaması anlamına gelir. Canlılar ile çevre arasındaki dengenin bozulması, dışarıdan yapılacak bir müdahale ile olur³¹. Canlı ve çevre arasındaki dengenin bozulması da çevre sorunlarını meydana getirir.

Biyosfer, yeryüzündeki tüm yaşamı ve bu yaşamı mümkün kılan ortamları kapsar. İnsan da biyosferin bir parçası ve en başta gelen etkileyicisidir.

---

²⁴ SIMONNET, Dominique, Çevrecilik, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s.8; GÖRMEZ, s. 14.

²⁵ GÖRMEZ, s. 12.

²⁶ GÜRPINAR, Ergün, Çevre Sorunları Ders Notları, İstanbul, 1989, s.3.

²⁷ CANGIZBAY, s. 39-40.

²⁸ USLU, Orhan, “Çevre Kalitesinin Ölçümü ve Değerlendirilmesi”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.343.

²⁹ ÇEPEL, Necmettin, Çevre Koruma ve Ekoloji Bilimleri Sözlüğü, TEMA, 1995, s. 65.

³⁰ ERDOĞAN, Nazmiye, *Çevre ve (Eko)turizm*, Erk Yayınları, Ankara, 2003, s.16.; Bkz. TURGUT, Çevre Hukuku.. s.17.

³¹ ALTUĞ, Fevzi, *Çevre Sorunları*, Bursa, 1990, s.10-11.

Hiyerarşik bir yapıya sahip olan biyosferi oluşturan unsurlar, fizyosfer ve ekosistemlerdir: *Fizyosfer*, biyosferi etkileyen cansız (abiyotik) hidrosfer (suküre), atmosfer (havaküre) ve litosfer (yerküre) bileşimlerinden oluşur. *Ekosistemler* ise, çok karmaşık bir düzene ve hiyerarşik yapıya sahip tüm canlıları (biyotik unsurları) içerir.³²

İnformatik, fizyolojik ve biyokimyasal ana unsurlardan meydana çevre biyosferin yaşamsal sınır koşullarını oluşturur ve biyosferden etkilenir. Ekosistemleri oluşturan organizmalar, bitkiler (flora), hayvanlar (fauna) ve tek hücreli canlılardır (protista).

D. Çevre Kirliliği

Çevre, birçok bilim dalını ilgilendirdiği için çevre kirlenmesinin tanımı da bilim dallarına göre farklılık göstermektedir. Her bir özel durum için ayrı bir tarif yapılması gerekli ve önemli olabilir. Çeşitli bilim ve meslek dalları çevre kirlenmesi ile doğrudan ilgilidir. Bunun için farklı meslek grupları kendi ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda çevre kirlenmesinin tarifini yapmışlardır. Örneğin; ekolojistler, geniş bir görüş açısıyla, sistemin dengesini bozan her şeye kirletici gözü ile bakmışlardır. Bilim insanları çevreyi ve çevre kirlenmesini kendi açılarından tanımlamışlar, tanımlarını bazen su, bazen toprak veya hava kirlenmesine dayandırmışlardır. Örneğin; mühendisler, herhangi bir ortama verilen maddenin, ortama girer girmez kötü bir tesir meydana getirmesi halinde kirlenmenin olduğunu kabul etmektedirler. Bu bakımdan mühendisler, kirlenmeyi "insanların sebep olduğu kalite değişimleri ile suyun (veya havanın) bugünkü veya gelecekteki faydalı kullanılabilirliğine zarar verilmesi" olarak tarif etmektedirler.³³

Endüstriyel atıklar, fiziksel ve kimyasal etmenler nedeniyle topraklar tarımda kullanılamaz hale gelmektedir.³⁴ Toprak erozyonu çevre için bir felaket ise³⁵ de hatalı gübreleme ve sulama ile toprağın üretim kalitesinin düşürülmesi, verimli tarım arazilerinin imara açılması, su havzalarında yapılaşma ve çarpık kentleşme de önemli bir çevre kirliliğidir. Örneğin; 1987 yılı verilerine göre il ve ilçeler bazında organize sanayi bölgeleri ve

³² USLU, Orhan, "Çevre Kalitesinin Ölçümü ve Değerlendirilmesi", İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.344; TURGUT, Çevre Hukuku..., s.17.

³³ KARPUZCU, s. 31.

³⁴ SÖNMEZ, Necmi, "Çevre, Toprak ve İnsan", İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.65.

³⁵ Bkz. SÖNMEZ, s. 74 vd.

küçük sanayi sitelerinin kapladığı arazilerin 18 bin hektar kadar olduğu ve bunun % 62'lik kısmının tarıma elverişli değerli topraklar üzerinde kurulduğu saptanmıştır.³⁶

Bacon'la başlayan “doğaya egemen olma” tutkusu sanayi devrimi ile birlikte doğayı sömürme tutkusuna dönüşmüş, bu tutku tüketim ekonomisini körüklemiş ve tüketim diye diye doğa da insanın kendisi de tükenme noktasına gelmiştir.³⁷ İnsanoğlu, özellikle ikinci sanayi devriminden sonra yoğunluğu artan bir şekilde doğaya müdahale etmiş, ekonomik gelişme ve maksimum kâr hedefi doğa dengesini bozmuştur.³⁸ İnsanlar daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşmayı, üreticiler ise bu duyguya hizmet ederek daha fazla kâr elde etmeyi amaçlamıştır.³⁹ Artan nüfus, gelişen ve değişen ihtiyaçlar ve sürekli teşvik ve tahrik edilen tüketim duygusu daha fazla üretimi gerektirmiş, artan üretim ise doğal kaynakları azaltıp çevre kirliliğini büyümüştür. Ekonomik büyüme ile çevrenin korunması birbiriyle bağdaşmaz. Bu yüzden çevreciler ile ekonomistlerin bir araya gelmesi kolay değildir.⁴⁰ Çünkü özel sektör için üretimin amacı kârdır. Gerek üretim süreci ve gerekse üretilen ürünlerin tükemi sürecinde çevre kirliliği kaçınılmazdır. Kirliliği azaltıcı önlemler maliyeti artırmaktadır.

Doğal kaynaklar, kendilerine özgü devresel sistemler içinde yenilenmektedirler. Bu sistemlerin belki de en önemli özelliği kendi kendilerini yönetebilme yeteneği olarak belirmektedir. Bu özellik, her bir sistemin dengesini ve sürekliliğini sağlamaktadır. Sistemlerin yapısı ve özelliği, iç etkileri ve değişimleri özümsemesini ve kendisine uydurmasını olanaklı kılmaktadır. Böylece olumsuzluklar yaratabilecek baskılar ancak sistemin dışından gelebilmektedir. Ekonomik sistemler, çevre sistemleriyle, insanın oksijen, su, gıda gibi biyolojik ihtiyaçlarını karşılaması - doğrudan tüketimin yanı sıra üretim faaliyeti için gerekli olan kaynakların sağlanabilmesi amacıyla karşı karşıya gelmektedir. Çevre sistemlerinde devrenin tamamlanma hızı önceden belirli ve sınırlı olduğuna göre sistemin yeni-

³⁶ Bkz. HAKTANIR, K., "Toprak Kirliliği ve Amaç Dışı Tarım Toprağı Kullanımı", Tarım ve Mühendislik, Ankara, 1989.

³⁷ AKARSU, Bedia, "İnsan ve Çevre", Cogito, S: 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994, s. 31.

³⁸ KILIÇOĞLU, Pınar, Türkiye'nin Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme, Turhan Yayınevi, Ankara 2005, s.11.

³⁹ Bkz. ÖZGÜR, Hüseyin, Türkiye'nin Özel Çevre Koruma Bölgeleri Politikası ve Foça Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1993, s.14.

⁴⁰ CLEMENT, Keith, Economic Development and Environmental Gain, Earthscan Publication Ltd, London, 2000, s.1.

den yarattığı kaynakların üretim hızı da sınırlı kalmaktadır. Öte yandan, farklı çevre sistemleri toprak, tatlı su, hayvanlar ya da bitkiler birbirlerinden farklı hızlarla ve birbirlerinden farklı verimlilik düzeylerinde devinmektedir. O halde, çevre sistemlerinden kaynak çekme hızını sürekli artırarak büyüyen herhangi bir ekonomik sistemin, sonunda kaçınılmaz olarak çevre sisteminin çökmesine kendi kendini yenileme yeteneğini kaybetmesine neden olacağını, hiç olmazsa kuramsal olarak koymak mümkün olmaktadır.⁴¹ Ekonomi ve ekoloji arasında bir çatışma olduğundan⁴² üretim ve kalkınma ile çevre arasındaki paradoksun çevre korumayı dışlamayan bir kalkınma ile aşılması zorunludur.⁴³

Hava, su ve toprak yaşadığımız çevrenin temelini oluşturmakta ve herhangi birisindeki bozulma diğerini de etkilemektedir. Artan nüfus; ihtiyaçları, ihtiyaçlar üretimi, üretim tüketimi ve tüketim de çevre kirliliğini artırmaktadır. Kirliliğin temelinde üretim ve tüketim faktörleri yatmaktadır. Üretim ve tüketimde çevrenin daha az kirlenmesi için biyomas, güneş, rüzgâr enerjisi, jeotermal, hidro ve füzyon gibi alternatif enerji kaynaklarına⁴⁴ yönelim zorunludur.

1. Hava Kirliliği

Bir tanıma göre hava kirliliği; toz, duman, gaz, koku, buhar, is ve sis gibi kirleticilerden bir veya bir kaçının miktar veya karakter itibariyle herhangi bir zaman aralığında atmosferde bulunması ve bu süre zarfında insan, hayvan, bitki hayatını veya eşyaların kullanılmasını tehlikeye sokması veya hayat tarzını tehdit ederek kabul edilemeyecek tesirler meydana getirmesidir.⁴⁵ Bir tanıma göre de, insan sağlığını, güvenliğini ve konforunu doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen atmosferdeki istenmeyen katı, sıvı ve gazlardır.⁴⁶ Dünya Sağlık Teşkilâtı (WHO), hava kirlenmesini "insanlara, bitkilere, hayvanlara ve eşyalara zarar veren her şey" olarak tarif etmektedir.⁴⁷ Bu tarif bizce de yerindedir. Çünkü hava kirliliğinin

---

⁴¹ ARUOBA, Çelik, "Çevre Ekonomisi, Gelişme Ekonomisi", İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.175.

⁴² TÜRKMAN, Ayşen, Yaşanabilir Bir Çevre İçin, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2000, s.31.

⁴³ Bkz. TALU, Nuran, TBMM'de Çevre Siyaseti, Nobel Yayınları, Ankara 2004, s.1.

⁴⁴ Bkz. GÖKDAYI, s.195-207.

⁴⁵ KARPUZCU, s.32.

⁴⁶ GİLPİN, Alan, Dictionary of Environmental Law, Edward Elgar Publishing, Cambridge, 2000, s.5.

⁴⁷ KARPUZCU, s.32.

sadece solunum yapan canlılara değil, görünümüne ve eşyalara da zararı bulunmaktadır.⁴⁸

İnsanların üretim ve tüketim faaliyetleri sırasında ortaya çıkan atıklarla hava tabakası kirlenerek, yeryüzündeki canlı hayatı riskli bir konuma gelmektedir. Bu kirlenme ilk kez 1940-1950'li yıllarda gelişen sanayileşmenin bir sonucu olarak dünyanın çeşitli şehirlerinde havanın aşırı kirlenmesiyle görülmeye başlandı. İşte bundan dolayı "insanlar tarafından atmosfere karıştırılan yabancı maddelerle hava bileşiminin bozulmasına" hava kirliliği denildi.⁴⁹ Asit yağmurları da hava kirliliğinde önemli rol oynamaktadır. Endüstriyel faaliyetler sırasında açığa çıkan sülfür ve azot gazı atmosfere karışmakta ve burada güneş ışınlarıyla birlikte tepkimeye girerek sülfirik asit ile nitrik asite dönüşmekte, daha sonra da yağmur, kar ya da sis ile birlikte yeryüzüne inmektedir.⁵⁰

Bazı ülkelerde özel olarak hava kirliliğini koruma kanunu (Clean Air Act- Temiz Hava Kanunu)⁵¹ bulunmaktaysa da ülkemizde hava, su ve toprak kirliliğini düzenleyen özel bir kanun yoktur.

2. Su Kirliliği

Su kirliliği çevre kirliliği içinde en önemli konulardan birisini oluşturmaktadır. Su, insan ve diğer canlıların temel ihtiyaçlarının başında gelir. İnsan vücudunun %90'ı sudur⁵² ve suyun tam canlılar için önemi tartışmasızdır. Yeryüzünde yaşam, önce sularda başlamış; ardından "kıyılara vurmuş" ve karalara yayılmıştır. Denebilir ki, "insanlık tarihi" de kıyılardan başladı; ardından karaların içlerine doğru yürüdü ve nerede bir "su başı" bulduysa, orada durdu, gelişti, serpildi.⁵³ Çevrenin önemli bir parçası olan su, bütün su kaynaklarını (akarsu, göl, deniz, baraj, yeraltı suları vs) içine almaktadır.

Bugün için su kirlenmesinin ana kaynakları; evlerden gelen kullanılmış sular ile sanayi kuruluşları tarafından su yataklarına verilen sıvı atıklar-

⁴⁸ PEIRCE, J. Jeffrey, WEINER, Ruth F. and VESILIND, P. Aerne, Environmental Pollution and Control, Fourth Edition, USA, 1998, s.267 vd.

⁴⁹ www.genbilim.com/content/view/2934/75/ [ET: 1.3.2010].

⁵⁰ GİLPİN, s.1.

⁵¹ Bkz.REITZE, Arnold W., Air Pollution Control Law: Compliance and Enforcement, Environmental Law Institute, USA, 2001, s.661 vd.

⁵² KARPUZCU, Mehmet, Su Temini ve Çevre Sağlığı, 2. Baskı, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 13.

⁵³ EKİNCİ, Oktay, "Kıyılar ve Toplum Yararı", İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.149.

dır. Bunların dışında, hidrolojik havzadaki azot ve fosfor bileşikleri bakımından zengin sulama suyu sızıntıları, erozyon toprakları taşıyan yağış suları, gemi sökümleri yerleri, sahil doldurmaları ve katı atık boşaltılması gibi kirletici kaynaklar sayılabilir.⁵⁴

3. Toprak Kirliliği

Karasal canlıların tümü, yaşam süreçlerinin sürekliliği bakımından doğrudan veya dolaylı olarak toprağa bağımlıdır. Yeryüzünü ince bir katman halinde saran ve doğal oluşum süreçleri sonucunda oluşmuş, içinde biyolojik, fiziksel ve kimyasal olaylar oluşan, ayrımlı oluşum katmanları içeren üç boyutlu dinamik bir sistem şeklinde tanımlanan topraklar, karasal ekosistemde birincil üretimin miktar ve kalitesini belirleyen en önemli edafik faktörleri meydana getirirler.⁵⁵

Topraklar sürekli değişim ve gelişme gösteren canlı sistemlerdir. Bitki gelişimi için gerekli olan besin elementlerinin kaynağı olan organik ve inorganik maddeler ile toprak yapısı ve iklim faktörlerine bağlı olarak bulunan su ve hava, bu sistem içinde aktivite gösteren makro ve mikro canlıların hem yaşam koşullarını, hem de gelişme düzeylerini kontrol eder.⁵⁶

Topraklar karasal ekosistemin merkezi niteliğini taşırlar. Bir ekosistemin hiçbir kısmı, diğerinden daha önemli olmamakla birlikte, topraklar toplam doğal çevrenin diğer kısımlarını birleştirme özellikleri nedeniyle önemlidirler. Çevrenin diğer elementlerinin karşılıklı etkileşimleri toprağın karakteri olarak tanımlanır.⁵⁷

4. Elektromanyetik Kirlilik

Elektromanyetik kirlilik, yaşadığımız alanlarda bulunan elektrik akımı taşıyan kablolar, radyo frekans dalgaları yayan radyo ve televizyon vericileri, cep telefonu baz istasyonları, yüksek gerilim hatları, trafolar, mikrodalga yayan ev aletleri vb.nin yarattığı, insanın ve diğer canlıların üzerinde bozucu etkiler yaratan “elektromanyetik alanlar”dır. Elektromanyetik dalgalar; gaz, duman ve tozun yanında havamızı kirleten ve görünme-

⁵⁴ KARPUZCU, s.39; Bkz. GÖKDAYI, İsmail, Çevrenin Geleceği: Yaklaşımlar ve Politikalar, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara, 1997, s. 73.

⁵⁵ HAKTANIR, Koray, “Doğal Kaynak Olarak Toprak”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.195.

⁵⁶ HAKTANIR, Doğal Kaynak Olarak Toprak, s.195.

⁵⁷ HAKTANIR, s.218.

yen ciddi bir kirleticidir⁵⁸ ve bazı bilim insanlarına göre hücreleri değiştirerek fiziksel zararlara neden olmaktadır.⁵⁹ Moleküler ve hücre biyolojisi (Molecular and cellular biology) göre cep telefonlarının yaydığı radyasyon insan sağlığını olumsuz yönde etkilemekte⁶⁰ ve bilişsel zararlara neden olmaktadır.⁶¹ Deneysel ve epidemiyolojik veriler de elektromanyetik alanların insanları biyolojik olarak etkilediğini ve çeşitli hastalıklara neden olduğunu göstermiştir.⁶² Elektromanyetik kirlilik, bazı kanser türlerinin nedenleri arasında görülmektedir.⁶³ Benzer şekilde, alzheimer hastalığının dünyada artması ile elektromanyetik kirlilik arasında sebep-sonuç ilişkisi ciddi boyutlardadır.⁶⁴

Elektromanyetik kirlilik ile ilgili ulusal ve uluslararası pek çok bilimsel toplantı ve seminer düzenlenmesine ve bu konuda bilimsel araştırmalar yapılmasına rağmen bu husus TCK'da açıkça düzenlenmemiştir. Oysa 2872 sayılı Çevre Kanununun Ek 8'inci maddesinde, iyonlaştırıcı olmayan radyasyon yayılımı sonucu oluşan elektromanyetik alanların çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin önlenmesi için gerekli usul ve esasların yönetmelikle belirleneceği hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla elektromanyetik alanların çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri olduğu bunun önlenmesi gerektiği Çevre Kanunu tarafından kabul edilmiştir.

Elektromanyetik kirlilik, elektrikli aletlerin veya elektrik akımı ileten araçların yaymış oldukları manyetik alan, titreşim, frekans veya radyasyo-

---

⁵⁸ Bkz. www.cmbb.sakarya.edu.tr/; www.emk.gazi.edu.tr/; www.cevreonline.com/ [ET: 8.3.2010], HOWELL Harry, "Electro-magnetism and the Body", www.health4youonline.com/ [ET: 8.3.2010]

⁵⁹ GANNON, Robert, "Electromagnetic Pollution", in: Popular Science, Vol: 223, No: 6, December 1983, s. 98.

⁶⁰ MIYAKOSHI, Junji, "Cellular Biology Aspects of Mobile Phono Radiation", Advances in Electromagnetic Fields in Living Systems, Volume 5, (Ed: James C. Lin), Chicago, 2009, s.1 vd.

⁶¹ PREECE, Alan, W. "Cognitive Effects of Electromagnetic Fields in Human", Advances in Electromagnetic Fields in Living Systems, Volume 5, (Ed: James C. Lin), Chicago, 2009, s.133.

⁶² PTITSYNA, N.G. and others, "Magnetic Field Testing of DC- and AC- Powered Rail Systems: Waveforms and Exposure Assessment", Biological Effects of Electromagnetic Fields (Ed: P. Stravroulakis), Germany, 2003, s.426.

⁶³ HABASH, Riadh W. Y., Electromagnetic Fields and Radiation: Human Bioeffects and Safety, USA, 2002, s.72.

⁶⁴ TARHAN, Nevzat, "Elektromanyetik Kirlilik ve Beyin Sağlığımız", Özgür ve Bilge Dergisi, Mart, 2002.

nun insan sağlığına zarar verecek düzeye ulaşmasıdır. Sağlığa zarar vermeyecek düzeydeki elektromanyetik salınım kirlilik olarak değerlendirilemez. Aksi takdirde ya teknolojinin getirdiği medeniyeti terk etmek veya bunu cezalandırmak gibi kabulü imkânsız bir sonuç çıkacaktır.

Ülkemizde GSM operatörlerinin müşteri, dolayısıyla kazanç alanlarını genişletme yolundaki hedeflerine son aylarda hız verdikleri açık bir gerçektir. Görünüşte kimsenin yadırgamadığı, hatta cep telefonu kullananların ya da kullanmak isteyenlerin hoşlandığı, bu gerçeğin arkasında bu kez hiç kimsenin kabul etmemesi gereken acı bir gerçek daha vardır. Bu da, hem cep telefonlarının hem bunların hizmet verebilmesi için gerekli olan 'yer istasyonlarının' yol açtığı elektromanyetik kirliliktir. Buradaki kirlilik teknik bilimcilerin 'iyonlaştırıcı olmayan radyasyon' diye adlandırdıkları bir radyasyondan ileri gelmekte olup insan da dâhil tüm canlıların sağlığı için önemli bir tehlike (risk) yaratmaktadır. Bu risk, özellikle apartmanların üzerlerine ya da bahçelerine sabit şekilde kurulmaları nedeniyle, yer istasyonları bakımından çok daha büyük ve önemlidir. Çünkü çok sayıda insan bunların çevresinde yaşamakta, böylece günün tamamında ya da önemli bir kısmında bu istasyonların yaydıkları elektromanyetik radyasyona maruz kalmaktadır. Maruziyetin uzun dönemdeki etkilerinin kanser, alzheimer ve parkinson gibi ciddi hastalıklar olabileceğinin bilim adamlarının araştırmalarında ortaya konulması gerçeği sorunun ciddiyetini iyice belirgin kılmaktadır.⁶⁵

17 Temmuz 2000 tarihinde elektromanyetik alanların ve özellikle cep telefonları ve baz istasyonlarının insan sağlığı üzerindeki etkileri ve alınması gerekli önlemler konusunda, İstanbul Tabip Odası'nda yapılan bir yuvarlak masa toplantısında alınan bir karar şöyledir: "Birçok laboratuvar çalışması ve epidemiyolojik araştırma elektromanyetik alanlara maruziyet ile ciddi sağlık problemleri arasındaki ilişkiyi rapor etmektedir. Bağışıklık, sinir, nöroendokrin, kalp ve damar sistemi ve kan parametreleri elektromanyetik alanlardan etkilenmektedirler. Cep telefonları ve baz istasyonları ile ilgili toplum bazlı çalışmaların yapılması için, yeterli maruziyet süresi geçmediğinden, maruziyetin insan toplulukları üzerinde objektif olarak belirlenmesi epidemiyolojik güçlükler taşımaktadır. Cep telefonları ve baz istasyonlarının bireysel olarak ölçülebilir düzeyde olmasa da, toplum düzeyinde çok ciddi sağlık riskleri oluşturabileceği; önemli sağlık sorunlarının uzun yıllar sonra ortaya çıkabileceği göz önü-

⁶⁵ TURGUT, Nükhet, www.radikal.com.tr/2000/10/03/yorum/baz.shtml (ET: 25.01.2008)

ne alınmalıdır. Bu nedenle toplumun taşıyacağı bu risk düzeyinin halk sağlığı değerlendirmelerinde kural olarak benimsenen “önlem ilkesi” temel alınarak en aza indirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu tür çevresel kirlilik durumlarında gözlenen ve maruziyetin hissedilmemesi, belirsizlik, kişi ve kurumlara karşı güvensizlik sonucu ortaya çıkan ve kendisini subjektif yakınmalar, kaygı, korku gibi bulgularla gösteren psikolojik etkilenmeler de hafife alınmamalıdır. Diğer bir nokta risk gruplarıdır. Çocukların, hamilelerin ve yaşlıların elektromanyetik alanların sağlık etkilerinden en çok zarar görecektir risk grupları oldukları konusunda aydınlatılmaları ve medyanın çocukların cep telefonu kullanımını özendirerek yayın ve reklâmlar konusunda duyarlı olması sağlanmalıdır.”⁶⁶ Düşük sar değeri taşıyan cep telefonu üretimi teşvik edilmeli, tüketiciler de bu konuda bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir. Yüzyılın tehdidi olarak görülen elektronanyetik kirlikten⁶⁷ korunmak için gerekli araştırmalar ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

II. ÇEVREYİ KORUMANIN ÖNEMİ

İnsanın çevresinden bağımsız varolması mümkün değildir. Çevre toplumsuz yaşar ama insan ve toplum çevresiz yaşayamaz.⁶⁸ İnsan ve çevre birbirlerini karşılıklı etkilerler.⁶⁹ İnsanlar çeşitli nedenlerle ve biçimlerde çevreyi etkilemekte⁷⁰ ve maalesef bu etki çoğu zaman olumsuz olmaktadır. İnsanlar ve toplumlar belli bir çevrede yaşarlar ve insanoğlu sağlıklı bir yaşamı ancak sağlıklı bir çevrede sağlayabilir.⁷¹ Çevre, bir toplumun nasıl olduğunun en kestirme ve en etkili bir göstergesidir. Bir toplumun kültürü, insan haklarına saygısı, medeniyeti, zenginliği, etik ve estetik değerleri, ekonomik gelişmişliği, sosyal ve siyasal yapısı nakış nakış çevresine işlenmektedir. Bu nedenle bir toplum hakkında fikir edinmek ve bir kanaate varmak için içinde yaşadığı çevreye bakmak yeterlidir. Bununla birlikte bir toplum yaşadığı çevreyi korurken bir başkasının çevresini kirletebilmekte, üretimin verdiği zenginliğin kazanımlarını yaşarken bedelini başka toplumlara ödetebilmektedir.

⁶⁶ www.emk.gazi.edu.tr/bildirge.htm; www.biyofizik.gazi.edu.tr/ (ET: 25.01.2008).

⁶⁷ www.tumgazeteler.com/?a=2797833 [ET: 8.3.2010]

⁶⁸ KARA, Serap vd. Çevre Sağlığı, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1695, Eskişehir, 2006, s. VI,

⁶⁹ İMAMOĞLU, Olcay, “Psikolojik Açıdan İnsan-Çevre İlişkileri”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.287.

⁷⁰ ERDOĞAN, İrfan ve EJDER, Nazmiye, Çevre Sorunları, Nedenler, Çözümler: Ege men ve Marksist Anlayışın İlettikleri Üzerine, Doruk Yayıncılık, Ankara 1997, s.33.

⁷¹ KARA, s.4.

İnsan, kendisine maddi destek olan, zihnî, ahlâkî, toplumsal ve ruhsal gelişimini sağlayan çevrenin yarattığı bir varlık hem de onu tahrip eden bir varlıktır (BM Dünya Çevre Deklerasyonu, m.1).⁷² Çevreyi insanların verdiği zarara karşı koruyacak olan da yine insandır. Çoğu yazarlar tarafından çevre bir insan hakkı olarak görülmektedir ve bu yöndeki eğilim git-tikçe artmaktadır.⁷³ Bu açıdan bakıldığında da çevrenin ne kadar korun-maya değer olduğu rahatça görülebilir.

Kirlilik belli bir bölgede ortaya çıksa bile etkileri o bölgeyle sınırlı kal-mamaktadır. Günümüzde, dünyanın herhengi bir yerindeki kirlilik ve doğal kaynakların bozulması gibi olayların sadece o bölgeyi değil, tüm dünyayı etkilediği tartışmasız kabul edilen bir gerçektir.⁷⁴ Dünyamızı kir-leten en önemli husus kirli düşüncelerdir. Çevresel anlamda en kirli dü-şünce de dünyayı kirlenmeyecek kadar büyük zannetmedir. Bir kuyunun suyu ne kadar kolay kirlenirse bir okyanus da o kadar kolay kirlenir. İkisi arasındaki tek fark zamandır. Ne var ki kirlenmesi uzun zaman alan bir şeyin sonuçları da ağır ve geri dönüşümü de o kadar uzun zamanı gerek-tirmektedir. Bir insan için çevre; içtiği su, soluduğu hava, tükettiği gıda, barındığı ev, uzandığı yatak ve başını koyduğu yastık kadar önemlidir. Günümüzde, üretimsiz hayatın olamayacağını kabul eden, ancak kirlit-medem üretmeyi bulamayan bir dünya ile karşı karşıyayız. Bu paradoksun tek bir çıkışı vardır; o da, kirliliği ortadan kaldırmak. Fakat ne yazık ki dünya her geçen gün kirlenmektedir.

Yukarı havzalardaki orman kaynağının tüketilmesi, bu alanlardan sızan sularla beslenen mera ve otlakları kurutmakta, erozyonu hızlandırarak toprak kaybına neden olmakta, su birikintileri aşağı havzalara taşıyarak denizlerin, göllerin, barajların dolmasına yol açmaktadır. Yeraltı su kay-naklarının yeterince beslenmesine engel olarak bir yandan su kullanımını ciddi olarak sınırlarken, bir yandan da beklenmedik taşkın olayları ile can ve mal kaybına neden olmaktadır. Akarsu havzalarında taşkın olasılığı bulunan yöreleri yerleşime açmakla, doğal afet denilmekle birlikte, in-

⁷² EKİNCİ, Oktay, “Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre ve Kentsel Haklar”, Yeni Türkiye, Temmuz-Ağustos 1998, Y:4, S:22, s.1191.

⁷³ Bkz. OLCAY, H. Bülent, “Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Su”, Yeni Türkiye, Tem-muz- Ağustos 1998, Y:4, S:22, s.1195-1198; ÖKMEN, Mustafa, “Bir İnsan Hakkı Olarak ‘Kentsel Haklar’ ve Bazı Mülahazalar”, Yeni Türkiye, Temmuz-Ağustos 1998, Y:4, S:22, s.1199-1206; GÖKDAYI, s. 38 vd.

⁷⁴ KAYACIK, Leyla, “Çevre Hukuku Sempozyumu Açılış Konuşması”, Çevre Huku-ku Sempozyumu, (Ed. Emel Badur), Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2006, s.8.

sanın yanlış kullanımından kaynaklanan felaketlerle karşılaşmak kaçınılmaz bir durumdur.⁷⁵

Hormonlarla ve genlerine kontrolsüz müdahaleler ile kirletilen havyanlar ve bitkiler insanlarda hastalık olarak ortaya çıkabilmekte veya insanların normal gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir. İşlenmiş gıdaların raf ömrünü uzatmak için kullanılan hormonlar ve uygulanan sınaî işlemler de insan sağlığını tehdit eden kirliliktir.

Sosyal çevrenin yanı sıra doğal çevrenin de insan davranışlarının belirlenmesinde ve şekillenmesinde rol oynadığı bilinmektedir.⁷⁶

III. ÇEVREYİ KORUMA YOLLARI

Genel olarak çevre sorunları, insanın çevresini kâr dürtüsüyle alabildiğine sömürmesinden, bireysel çıkarlarını toplumun ortak çıkarlarından daha üstün tutmasından kaynaklanmaktadır.⁷⁷ İnsanların sorunlarla birlikte yaşamayı beklemeyeceğinden her sorunun çıktığı yerde çözüm aranması doğaldır. İnsanlar; bilinçli veya bilinçsiz, isteyerek veya istemeyerek, önemsemeyerek ya da ihmal ederek çevreyi kirletmekte ve çevre sorunu oluşturmakta ve sonrada çözüm aramaktadır. Kirliliğin önlenmesi, azaltılması veya giderilmesi için çok farklı alanlarda, çok farklı yöntemlerle bir dizi düzenlemeler yapmaktadır. Bu düzenlemelerin en başında da yasalar gelmektedir. Cezaî veya hukukî yaptırımlar içeren yasaların çevre korunmasındaki etkisi ve gücü yadsınamaz. Birçok ülkede temel yasa olarak “Çevre Koruma Kanunu” veya “Çevre Kanunu” olmasına rağmen Temiz Hava Kanunu (Clean Air Act), Temiz Su Kanunu (Clean Water Act), nesli tükenmekte olan hayvanları koruma kanunları, Ulusal Çevre Eğitimi Kanunu (National Environmental Education Act)⁷⁸ gibi pek çok özel kanun çıkarılmaktadır.

“Çevrenin korunması” kavramı ile “insanın korunması” kavramı içiçedir. Çünkü çevrenin insan sağlığı ve karakteri üzerindeki etkisi bilinen bir gerçektir. İnsan sağlığı, çevre ile genetik örüntüsü arasındaki etkileşi-

---

⁷⁵ SÖZEN, s.137-138.

⁷⁶ Bkz. ÖZKALP, Enver vd., Davranış Bilimlerine Giriş, (Ed. Enver Özkalp), 3. Bas-kı, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1355, Eskişehir, 2004, s.179 vd.

⁷⁷ GERAY, Cevat, “Çevre İçin Duyarlılık Eğitimi ve Bir Bildirge”, İller ve Belediyeler Dergisi, Y.47, S.548, 1991, s.314-319.

⁷⁸ Bkz. COLLİN, Robert W., The Environmental Protection Agency: Cleaning up America's Act, USA, 2006, s. 16 vd.; Bkz. TURGUT, Çevre Hukuku..., s.18.

min bir üründür.⁷⁹ Başka bir deyişle genetik yapısı ile çevresi insan sağlığını bütünüyle etkiler. Çevre hekimliğinin doğuşunda da çevrenin insan sağlığı üzerindeki etkisi yatmaktadır.⁸⁰

A. Çevrenin Uluslararası Alanda Korunması

Uluslararası ilişkilerde gereksinimler uluslararası çevre hukuku gibi pek çok yeni hukuk dalını oluşturmuştur.⁸¹ Şüphesiz bu yeni bilim dalları içinde çevrenin yeri büyüktür. Çünkü pek çok alanda çevre kirliliği ülke sınırları içinde kalmamaktadır. Günümüzde çevre sorunları bütün canlı türlerini yok edecek noktaya ulaşmıştır. Bunun nedeni hiç kuşkusuz dünya çapında yaygın olarak uygulanan sosyal ve ekonomik politikalarıdır. Çevre sorununun asıl çıkış kaynağı, yerel olsa da çözümü ancak küresel düzeyde olabilir. Ülkeler arasında, çevre sorunlarına çözüm bulma girişimleri, “uluslararası çevre hukuku” adında yeni bir hukuk dalı doğmasına yol açmıştır.⁸²

Çevre, özyapısı gereği uluslararasıdır. Bu nedenle uluslararası hukuk, son yüzyıldır doğal kaynakların kullanımı ve çevre konusunda ortaya çıkan çeşitli sorunların çözümünde işlevsel metotlar ve teknikler geliştirmeye çalışmakta ve bu konuda mücadele etmektedir.⁸³ Çevre, fiziksel etkenler açısından değerlendirilirse, su ve hava gibi çevrebilimsel öğelerin herhangi bir ülkenin sınırlarına bağlı olmaksızın nitelik değiştirdikleri kolayca gözlenir. Ayrıca bu ortamlarda yaşayan kuşlar, balıklar, memeliler, yani hayvan topluluğunu oluşturan tüm canlı türleri insanların çizdiği yasal sınırlardan habersizdir.⁸⁴

Günümüzde çevre sorunlarının yerel bir sorun olmadığı; aksine bütün toplumları etkileyen küresel bir sorun olduğu gerçeği anlaşılmıştır. Ancak bu noktaya gelene kadar, çevreye ilişkin sorunlar, ülkelerin tek başlarına çözemeyecekleri kadar büyümüş ve daha karmaşık bir hale gelmiştir. Sorunların büyüklüğü ve karmaşıklığı, uluslararası çapta yeniden yapı-

⁷⁹ GÜLER, Çağatay, “Çevre Hekimliği”, STED, Cilt: 11, Sayı: 5, Yıl: 2002, s.166.

⁸⁰ Bkz. GÜLER, s. 167 vd.

⁸¹ KAYA, İbrahim, Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk, USAK, Ankara, 2005, s.224.

⁸² KILIÇ, Selim, “Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir Deneme”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C: 2, S: 2, s. 131.

⁸³ KUOKKANEN, Tuomas, International Law and The Environment: Variations on a Theme, Kluwer Law International, Netherland, 2002, Introduction, xxi.

⁸⁴ HAMAMCI, Can, ‘Çevrenin Uluslararası Boyutları’, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.395-396.

lanma ve işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunlulukların sonucunda, uluslararası alanda örgütlenmelere ve hukuki düzenlemelere ilişkin çalışmaların ağırlığı giderek daha çok hissedilmektedir.⁸⁵

Çevre için uluslararası alanda en önemli gelişmelerden birisi, hiç kuşkusuz çevre sorunlarına yönelik çözümleri hukuksal bir taban oturtma çalışmalarıdır. Nitekim uluslararası alanda devletler, uluslararası örgütler ve gönüllü kuruluşların yapmış olduğu çalışmalar sonucunda, bugün uluslararası çevre hukuku adını verdiğimiz yepyeni bir dalı oluşmaya başlamıştır.⁸⁶

Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından oluşturulan Dünya Çevre Komisyonu'nca 1987'de yayımlanan Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) adlı eserde ilk kez, ekonomik gelişme ile çevre koruma düşüncelerinin bağdaştırılmasının zorunlu ve olanaklı olduğu iddiası işlenmiş, sürekli ve dengeli gelişme kavramı ortaya atılmıştır.⁸⁷

Çevrenin korunmasıyla ilgili çok sayıda bölgesel veya genel uluslararası anlaşma kabul edilmiştir. BM Çevre ve Kalkınma Üzerine Rio Zirvesi Sonuç Deklerasyonu, BM Rio Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Avrupa'nın Yaban Hayatını ve Yaşama Ortamlarını Korumaya İlişkin Bern Sözleşmesi, AGİT Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı vd. pek çok sözleşme uygulamada sıklıkla başvurulacak sözleşmeleden bazılarıdır.⁸⁸

B. Çevrenin Ceza Hukuku Dışında Korunması

1. Hukuksal Koruma

Türkiye, 1982'den bu yana, "Çevre Hakkı"nın "Anayasal temel haklar ve ödevler" arasında yer aldığı sayılı ülkelerden biridir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, herkesin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu, çevreyi geliştirme, çevre sağlığını koruma ve çevre kirlenmesini önlemenin devletin ve vatandaşların ödevi olduğunu (md. 56) belirttiği gibi, devleti "tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlamakla ve bu amaçla gerekli önlemleri almakla da (md.

---

⁸⁵ KILIÇ, s. 131.

⁸⁶ KILIÇ, s. 131-132.

⁸⁷ KELEŞ, Ruşen, "Çevre ve Siyaset", İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 242 (Çevre ve Siyaset).

⁸⁸ ÖZKAN, Noyan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Çevre Hukuku", Çevre Sempozyumu, TAA Yayınları, Ankara 2006, s. 57 vd.

63) görevlendirmektedir.⁸⁹ Anayasa'daki çevreyle ilgili düzenlemeler bu iki maddeden ibaret değildir. Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığının korunmasına ilişkin 17'nci madde çevreyi korumayı destekleyici niteliktedir. Buna göre herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Bu sayılan hususlar çevre hakkı ile yakın ilişki içindedir. Bu hususların gerçekleşmesi çevre hakkının uygulamaya yeterince somut olarak yansımaları ile mümkün olacaktır.⁹⁰

Anayasa'nın 23'üncü maddesine göre, "Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir" ve "yerleşme hürriyeti" sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi de kapsamaktadır. Dolayısıyla bu madde imar kirliliğini yasaklamakta, şehirlerin düzenli ve sağlıklı yapılanması gerektiğini vurgulamaktadır. Anayasa'nın Konut Hakkı'nı düzenleyen 57'nci maddesi ise konut ihtiyacının karşılanmasında çevre şartlarının gözetilmesine değinmektedir. Yine Anayasa'nın 43, 44, 45, 46, 63, 169 ve 170'inci maddeleri de çevre ile ilgili düzenlemeler içermektedir. Buna göre, "Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir. Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir." (md.43). "Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tespit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz. (md.44)". "Devlet, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır. Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır. (md. 45)". "Kamulaştırma bedeli ile kesin hükme bağlanan artırım bedeli nak-

⁸⁹ ERİM, Refet, "Türkiye'de Yasama ve Yargının Çevre Yaklaşımları", *İnsan Çevre Toplum*, (Der: Ruşen Keleş), İmge Yayınları, Ankara, 1997, s.373.

⁹⁰ GÜRSELER, Güneş, "Çevre Hakkı ve Anayasa", www.gursekertufan.av.tr/[ET: 22. 03.2010]

den ve peşin olarak ödenir. Ancak, tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödenme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği bu hallerde, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir. (md.46/2)”. “Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. (md.63/1)”. “Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir. Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasî propaganda yapılamaz; münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz. (md.169).” “Orman içinden nakledilen köyler halkına ait araziler, Devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılır. (md. 170/son)”.

Çevrenin korunmasında ceza kanunları kadar diğer yasal düzenlemelerin de önemi büyüktür. Hukuk kuralları ve özellikle kanunlar toplumdaki değerlerin korunmasında çok önemli ve etkin rol üstlenirler. 3194 sayılı İmar Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 5216 sayılı Büyük Şehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 3.3.2005 tarihli ve 5312 sayılı Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun, 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu vb pek çok kanun çevreyi koruyan düzenlemeler getirmiştir.⁹¹ Gerek yukarıda adı geçen ve gerekse geçmeyen pek çok kanuna dayanarak çıkarılan yönetmeliklerde de çevrenin korunmasına dair düzenlemeler yer almaktadır.⁹²

⁹¹ Bkz. www.mevzuat.gov.tr/ [ET: 3.3.2010]

⁹² Bkz.BERBEROĞLU, Ahmet, “Çevre Hukukunun İdari Yargı Düzeyinde Uygulanması”, Çevre Sempozyumu, TAA Yayınları, Ankara 2006, s. 45 vd.

Çevreyi kirleten kişiler cezai ve idari yaptırımların yanında hukuken de sorumludurlar. Çevreyi kirletenin sorumluluğunun gerek ulusal ve gerekse uluslar arası ölçekte bir araç kullanılmasıyla, çevre hukukunun “kirleten öder- polluter pays principle” ve “önleyicilik” ilkelerinin hayata geçirileceği düşünülmüştür.⁹³ Hukuki sorumluluk, çevrenin kirlenmesiyle oluşan zararın mali açıdan kirletene ödettilmesidir. Bu husus Çevre Kanununda belirtilmiştir. Buna göre; “Kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.” (m.3/g). “Her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır. Kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana geldiği hallerde kirleten, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler.” (m.8). “Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır. Çevreye verilen zararların tazminine ilişkin talepler zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zamanaşımına uğrar.” (m.28)

Sorumluluk hukukuna ilişkin düzenlemeler, gerek caydırıcılık ve gerekse zararın tazmini amacıyla çevre kirliliği ile mücadelede hukukun kullanılabileceği önemli araçlardır.⁹⁴ Çevrenin kirlenmesi sonucunu doğuran bir fiili istihdam eden kimsenin emrinde çalışan müstahdemleri gerçekleştirmiş olsa bile istihdam eden de sorumludur. Çevrenin kirlenmesinden doğan hukuki sorumluluğu süjesi kirleten, sorumluluğu doğuran olgu ise

⁹³ BADUR, Emel, “Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”, Çevre Hukuku Sempozyumu, TAA Yayınları, Ankara 2006, s.105.

⁹⁴ İNAN, Nurkut, “Sorumluluk Hukukunda Yeni Bir Yaklaşım (Ekonomik Düşünceye Dayalı Sorumluluk)”, Çevre Hukuku Araştırmaları, Ankara 1981, s.103.

kirlenmedir. Kirlenmeyle oluşan zarar maddi olabileceği gibi manevi de olabilir. Yargıtay 3. Hukuk Dairesi'nin 6.2.1997 tarihli bir kararına göre, Çevre Kanunu açısından çevrenin kirlenmesinden zarar gören herkes dava açabilmeye yetkilidir.

2. Eğitsel Koruma

Bir değeri korumanın en güzel şekli o değer hakkında verilen eğitim ile bu değer hakkında kişilerde ve toplumda oluşturulan bilinçtir. İnsan öz-bilinçtir ve o kendi bilincinde olan tek varlıktır.⁹⁵ İnsan davranışını değiştirmenin, geliştirmenin ve şekillendirmenin en temel yolu eğitimidir. Çünkü eğitim davranış değişikliğine götüren bir süreç ve yentemdir. Bu nedenle yapılması gerekenlerin başında çevre ahlakının ve bilincinin toplumda geliştirilmesi gelmektedir.⁹⁶

Her insan, çevreyi kirletenin yalnızca kendisi olduğunu düşünse, dikkatli ve duyarlı olması halinde çevrenin kirlenmeyeceğine inansa çevrenin korunması gerçekleşmiş olur. Eğitim bu bilinç ve inancın bireylere kazandırılmasına rol oynamalıdır. Eğitime harcanan zaman, emek, araç-gereç ve bütçe kayıp gibi görülmemelidir. Bireysel ve toplumsal bilinçte çatışma ve huzursuzluk yoktur. Verilen eğitim, amacına ve hedeflerine tamamen ya da kısmen ulaşır. Bunun sosyal yan etkileri de yoktur. Toplumsal, ekonomik ve siyasal tedbirlerle birlikte gerçekleşmedikçe eğitim yoluyla çevre sorunların köklü biçimde çözümü mümkün değildir.

Çevre eğitimi; insanın biyolojik, fiziksel ve sosyal çevresi ile ilgili değerlerin, tutumların ve kavramların tanınması ve ayırt edilmesi olarak tanımlanmaktadır.⁹⁷ Sosyal ve ekolojik davranış değişikliğini ifade eden çevre eğitimi⁹⁸, yalnızca okullarda incelenecek yeni bir konu olarak değerlendirilmemeli, tüm eğitim sürecinin yeni bir boyutu olarak ele alın-

---

⁹⁵ BUMİN, Tülin, Hegel: Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praktis Felsefesi, 4. Baskı, YKY, İstanbul, 2010, s.28.

⁹⁶ KARA, s.7.

⁹⁷ AKÇAY, İdil, Farklı Ülkelerde Okul Öncesi Öğrencilerine Yönelik Çevre Eğitimi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2006, s.16.

⁹⁸ KIZIROGLU, İlhami, “*Türk Eğitim Sisteminde Çevre Eğitimi ve Karşılaşılan Sorunlar*”, V. Uluslararası Ekoloji ve Çevre Sorunları Sempozyumu, Ankara, Kasım 2000, s.167; TOMBUL, Fatih, Türkiye’de Çevre İçin Eğitime Verilen Önem, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2006, s.15.

malıdır.⁹⁹ Çevre eğitimi yalnızca bütün bilim dallarının öğretilmesi ile sınırlandırılmamalı, okulun toplum yaşamından soyutlanması da engellenmelidir. Çevre eğitimi okulların duvarları arasına hapsedilmemelidir.¹⁰⁰

Çevre için eğitimin ana amacı, bireyin çevresini bir bütün olarak kavraması, çevreyle etkileşiminde eleştireci bir bakış, çevreyle ilgili konularda duyarlılık, bilinçlilik, girişkenlik sahibi bir yurttaş, kenttaş olarak yetişmesidir. Bireyin toplumsal çevresine ilişkin olarak, çevre hakkını savunmak ve gerçekleştirmek için, çevreye ilişkin kararlara katılma, karar süreçlerini etkileme, sonuçlarını izleme, değerlendirme, denetleme yolunda örgütlü/bilinçli biçimde girişkenliği ele alması eğitimin başlıca amacıdır. Aynı şekilde çevreyi korumanın, yıkıma uğratmadan çevreden yararlanmanın gerektirdiği siyasal, yasal, toplumsal, yönetsel her türlü girişimlerde bulunması, sivil toplum örgütlenmelerini geliştirme alışkanlıklarını kazanması çevre için eğitimin temel amaçları arasında yer alır.¹⁰¹ Bunun için önce doğru ve özgür düşünen yaratıcı nitelikli insan yetiştirmek gerekir.¹⁰²

Avrupa Birliği de çevrenin korunmasında eğitimin ve toplumu bilgilendirmenin önemi üzerinde durmuş ve Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecinde Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi'ni (*Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters*) kabul etmiştir. AB üyesi ülkeler dâhil 39 ülke söz konusu sözleşmeyi onaylamıştır.¹⁰³

3. Sosyal ve Felsefi Koruma

Çevrenin sosyal koruması, en başta bireylerin hukuksal örgütlenme çerçevesinde çevre kirliliği ile mücadele etmesidir. Bunun en uygun şekli

---

⁹⁹ DİNÇER (Nazlıoğlu), Meral, Çevre Bilincinin Oluşmasında Çevre Eğitiminin Rolü, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), 1988, s. 112.

¹⁰⁰ ACAR, Belkıs, “Doğa Korunmasında Eğitimin Önemi”, Tabiat ve İnsan, 1, 1980, s.32.

¹⁰¹ GERAY, s.329.

¹⁰² ÇEVRE, Yedinci 5 Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayını, Ankara 1994, s. 95.

¹⁰³ Bkz. Avrupa Birliği Ansiklopedisi, Çev. Hale Akay, (Ed: Desmond Dinan), C: 1-2, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s.313-314. BİLEN, Özden, “Avrupa Birliği'nin Su Politikalarının Hidropolitik Değerlendirmesi”, Stratejik Analiz, Sayı:80, Cilt: 6, Aralık 2006, .

sivil toplum örgütlerinin çevreyle ilgili sosyal faaliyetleridir. Gönüllü kuruluşların en önemli fonksiyonu, kamuoyunun çevre konusunda bilinçlendirilmesi olup bu kuruluşlar çeşitli gösteri, eğitim, araştırma ve uygulama programları ile çevrenin önemi konusunda toplumu bilinçlendirmektedir. Kamuoyunun çevre sorunları karşısındaki duyarlılığı¹⁰⁴ mutlaka artırılmalıdır.

Çevre koruma politikasının günümüzdeki şekline ulaşmasında hem birey hem de örgüt olarak çevrecilerin önemli katkıları olmuştur. Özellikle çevreci sivil toplum örgütlerinin ulusal ve uluslar arası ölçekteki mücadelelerinin etkisi büyüktür.¹⁰⁵

Çevrenin korunmasında rol alan aktörlerden birisi de felsefedir. Doğa felsefesi, İlk Çağ'dan günümüze kadar çevreye ilişkin düşünceler ortaya koymakta¹⁰⁶ ve çevre bilincinin oluşmasına katkı sağlamaktadır.¹⁰⁷ Çevrenin korunması ile ilgili olarak günümüze kadar uzanan “Derin ekoloji”, “Sosyal ekoloji” ve “Ekofeminizm” gibi pek çok felsefi akım bulunmaktadır¹⁰⁸ ve hepsi çevrenin korunması amacını taşımaktadır. Örneğin, felsefeye ait olan “Bütün canlı varlıkların iyiliği için çalış” sözü topluma benimsetilmelidir.¹⁰⁹

Bölgesel ve noktasal kirlilikte sorumluları bulmak ve hukuken cezalandırmak mümkünse de global kirliliklerde sorumluyu bulmak ve kirliliğin bedelini ödetmek kolay değildir. Buradaki sorumluluğu belirlemek bir yönüyle felsefenin işidir.¹¹⁰

Kitle iletişim vasıtaları içinde medyanın rolü ve etkisi tartışmasıdır. Toplumda çevre bilincinin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde şüphesiz medyanın büyük katkısı olabilir. Genel olarak medya, haber değeri olma-

¹⁰⁴ ÖZDEMİR, Şevket, *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık*, Palme Yayınları, Ankara, 1988, s.96–97.

¹⁰⁵ TURGUT, Nühket, “*Çevre Hukukunda Çevreci Örgütlere Tanınan Olanaklar*”, AÜHFED, C:45, S:1-2, Y:1996, s.104-105

¹⁰⁶ Doğa felsefesi, MÖ, 6. ve 5. yüzyılların salt doğayı konu yapan, sonra da Yunan ve Hristiyan Avrupa’da genel metafizik sistemlerin doğaya ilişkin açıklamalarından kaynaklanan felsefedir.

¹⁰⁷ ÇÜÇEN, s. 2.

¹⁰⁸ Bkz. ÇÜÇEN, s. 6-9; İDEM, Şadi, “Toplumsal Ekoloji Nedir? Ne Değildir?”, www.cevre.metu.edu.tr/node/_91 [ET: 26.2.2010].

¹⁰⁹ Bkz. ÖRS, Yaman, “Etik Açısından Doğal Çevremiz”, *İnsan Çevre Toplum* (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 371.

¹¹⁰ Bkz. HIMBERG, Kimmo, “Çevre Hukuku ve Bilirkişi”, *Çevre Hukuku Sempozyumu*, TAA Yayınları, Ankara 2006, s.118.

yan bir bilgiyi ya da olayı sayfalarına, ekranlarına ya da ajans ve istasyonlarına taşımaz. Bu durumda medyaya düşen görev çevreyle ilgili haberleri çevre yararına sunmak olmalıdır. Çünkü çevreye duyarlı ve katılımcı bireylerin oluşmasında ilk koşul, çevre sorunları hakkında doğru ve yeterli bilginin edinilmesidir. Medyanın yardımı olmaksızın bunu başarmak çok zordur.¹¹¹

4. Etiksel Koruma

Çevrenin tehlike içinde olduğu düşüncesiyle, doğa ile insan ilişkisi üzerine yapılan felsefi soruşturmaya çevre etiği adı verilir¹¹² ve bu açıdan bakıldığında felsefenin çevreye kayıtsız kalmadığı görülür. Geleneksel etik, insan ilişkileriyle ilgilenir. İnsanın neyi, neden ve nasıl yapması gerektiğini anlatırken neleri yapmaması gerektiğini de gösterir. Çevre etiği ise tüm doğal varlıklar ve sistemlerin kendi başlarına bir değere sahip oldukları için ahlâkî saygıyı hak ettiklerini kabul eder. Bu nedenle çevre etiği insanın doğayla ya da dış dünya ile nasıl ilişkide bulunması gerektiğini inceler. Bir değerler sistemi olan etik, çevre bağlamında çevreye ilişkin değerlerin bütünü anlatmak üzere kullanılır.¹¹³

Tarihsel olarak, vahşi doğa, doğada yaşayan hayvanlar, organizmalar, ekosistemler ve biyolojik çeşitlilik çevre etiğinin konusunu oluşturmasına rağmen, özellikle son yıllarda insanın içinde yaşadığı yakın çevresi ve onunla olan ilişkisi de çevre etiği konusuna girmiştir.¹¹⁴ Çevre etiği, hayvanlara kötü muamele eden, çevreyi sebepsiz yere kirleten ve tahrip edenleri, bu davranışlarından dolayı kınar.¹¹⁵ Bu açıdan baidığında çevre etiği, kendi etrafında olup bitenlere kayıtsız kalmaz.

Çevre etikçileri, insanoğlunun ve doğanın sürdürülebilir geleceğini tehdit eden politikaların çevre duyarlılığı bilincini gölgelemesini engellemek isterler. Bu bağlamda bilimdeki 'ilerleme' ile elde edilen bilginin teknolojiye kullanılmasından kaynaklanan sorunlar da, çevre etiğinin temel konularındandır.

---

¹¹¹ KOÇAK, M. Sabri, Çevre Sorunları ve Ulusal Yazılı Basın, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), 2006, s.6.

¹¹² ÇÜÇEN, Abdülkadir, "Derin Ekoloji", <http://dogoakulu.net/notlar/derinekoloji.pdf>, [ET: 26.2.2010], s.3.

¹¹³ ERDOĞAN ve EJDER, s.232.

¹¹⁴ ÇÜÇEN, s.3.

¹¹⁵ PEIRCE, WEINER and VESILIND, s.12.

İnsanların estetik bakışa sahip olmaları, çevre etiği duygusunu güçlendirir. Estetik algı açısından düşündüğümüzde çevre bütün unsurların etkin bir şekilde birbirleri ile ilişki içinde oldukları, kesin sınırların olmadığı ve var olan sınırların sürekli bir oluşum süreci içinde değiştiği bir alışveriş ve uyarlanma ortamı olarak belirmektedir. İnsan çevreyi kendi evine dönüştürme sürecinde insanlaşır. İnsan ancak yerleşerek ve çevre içinde kendine yer oluşturarak kültürleşmiştir.¹¹⁶ Çevre, insanın çehresidir. Bu nedenle çevrenin değişimi insanın bilinç, duygu, algı ve değerlerinin değişimi ile mümkündür.

İnsan merkezli çevre etiğinde herşeyin ölçüsü insandır.¹¹⁷ Doğayı kullanma hakkına sahip olan insanın onu koruma yükümlülüğü de vardır. Bu yükümlülük çevre merkezli çevre etiği ile sağlanmış olur.

5. İdarî Koruma

Yasalar, emredici, yasaklayıcı ve önleyici niteliğe sahiptir. Çevre kanunları da yasaklayıcı ve cezalandırıcı tedbirlerle çevrenin korunmasında önemli rol oynarlar.¹¹⁸ İdari koruma yasal korumayla birlikte yürümek zorundadır. Bu bağlamda teşvik edici ve önleyici tedbirler getiren idari düzenlemelerle çevre korumasına katkı sağlanabilir. Çevreyle ilgili idari düzenlemelerin söz konusu edildiği yerde idari para cezalarının ve çevre vergilerinin (environmental tax, environmental levies) yeri göz ardı edilemez. Çevre vergilerinin çok düşük olması, çevrenin gözden çıkarılması ve satılması anlamına gelir.¹¹⁹ Bununla birlikte söz konusu vergilerin çok ağır olması durumunda yatırım projeleri ve ekonomi zarar görebilir.¹²⁰ Bu nedenle ülkenin ekonomik yapısı ile çevre arasında optimal denge sağlanmalıdır. İnsan sağlığını, ekolojik dengeyi, kültürel, tarihi ve estetik değerleri korumak suretiyle ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak esastır.¹²¹

Bir ülkede çevreyle ilgili yasalar kadar çevre politikaları da iyi ve etkili olmak zorundadır. Politika, belirli bir sorunun çözümü için geleceği yö-

¹¹⁶ ERZEN, Jale, Çevre Estetiği, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2006, s.53.

¹¹⁷ Bkz. CİVANOĞLU, Ahmet, Çevre Hukuku'nda İhtiyat İlkesi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), 2006, s.15.

¹¹⁸ Bkz. WILKINSON, David, Environment and Law, London, 2002, s.10.

¹¹⁹ SCHLEMMINGER, Horst & MARTENS, Claus-Peter, German Environmental Law For Practitioners, 2nd Edition, Kluwer Law international, Netherland, 2004, s. 227.

¹²⁰ SCHLEMMINGER and MARTENS, s.227.

¹²¹ ALTAN, Ömer Zühtü, Sosyal Politika: Bilim Dalı, 4. Baskı, AÜAÖF Yayınları, Eskişehir, 2006, s.312.

nelik olarak alınması gereken önlemlerin ve benimsenen ilkelerin bütünüdür. Çevre politikası ise bir ülkenin çevre sorunlarının çözümü yönündeki ve bu alandaki tercih ve hedeflerin belirlenmesidir.¹²² Bu alanda gerekli politikaları üretcek olan da Çevre Bakanlığıdır. Bu çerçevede yerel yönetimler güçlendirilmeli ve çevrenin korunmasında etkin bir hale getirilmelidir.¹²³

Çevrenin idari yolla korunmasında çevre kolluğunun rolü büyüktür. Çünkü kamu düzenini yakından ilgilendiren ve kamu düzeninin güvenlik, dirlik, esenlik ve sağlık unsurlarının kapsamına giren çevre kirliliğini önleme ve çevreyi koruma idari kolluğun görevine girmektedir.¹²⁴ Çevre kolluğu 2872 sayılı Çevre Kanunu ile kurulmuş bir müessesedir.¹²⁵ Çevrenin hükümet programlarında yer alması yürütmenin çevre korumasına vereceği katkı açısından önemli bir unsurdur. Çevre ile ilgili hususlar ilk kez 26.01.1974'te kurulan hükümetin programında yer almıştır. Bu programda; “Çevre sağlığı bakımından hava ve su kirlenmelerinin vatandaşın sağlığını tehdit eden, tabiat şartlarını kötüleştiren etkilerin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı” belirtilmiş¹²⁶, bundan sonraki hükümet programlarında da çevre unutulmamıştır. 60. Hükümet Programında da; katı atık ve tehlikeli atık tesisi gibi çevre korumaya yönelik ünitelerin yaygınlaştırılacağı, geri dönüşüm çalışmalarına ağırlık verileceği, biyolojik çeşitliliği koruyucu tedbirlerin sürdürüleceği, küresel ısınmayla¹²⁷ ilgili sektörel alandaki çalışmalara kararlılıkla devam edileceği, ağaçlandırma ve erezyonla mücadele çalışmalarının sürdürüleceği karar altına alınmıştır.

İdari yolla çevrenin korunmasında idarenin düzenleyici işlemleri ile kolluk olarak örgütlenmesi ön plana çıkar. Çevrenin korunmasında idarenin müdahale yolları düzenlenirken esas itibarıyla kolluk hukuku benimsen-

¹²² TORUNOĞLU, Ethem, Ötekilerin “Çevre”si, Ütopya Yayınevi, Ankara 2006, s.42.

¹²³ Bkz. TALU, Nuran, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Çevre Politikaları, TMMOB Yayınları, Ankara 2006, s.114.

¹²⁴ ÖĞÜTÇÜ, Muhlis, Çevre Kolluk İşlemleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2000, s.89.

¹²⁵ GÖZLER, Kemal, İdare Hukuku, Cilt II, Ekin Yayınları, Bursa, 2003, s.473.

¹²⁶ ERİM, Refet, “Türkiye’de Yasama ve Yargının Çevre Yaklaşımları”, *İnsan Çevre Toplum*, (Der: Ruşen Keleş), İmge Yayınları, Ankara, 1997, s.379.

¹²⁷ Küresel ısınma için bkz. ORHANGAZİ, Özgür ve GÖKCER, Özgür, “Küresel Çevre Sorunları: Tükene Dünya”, Küreselleşmenin Ekolojik Sonuçları, (Ed. Göksel N. Demire, Tezcan, E. Abay), Özgür Üniversite Kitaplığı: 28, Ankara 2000, s.14-15.

miştir.¹²⁸ Çevre kirliliği ve çevresel zarar olgusunun toplum üzerinde yarattığı tehdit ve tehlikelere karşı idare, bu tür sosyal ihlalleri ve düzensizlikleri önlemek üzere elindeki en elverişli mekanizma olan idari kolluğa başvurur.¹²⁹

Çevreye zarar verebilecek işletmesel faaliyetlerin idari izne ve denetime tabi tutulması son derece önemlidir. İdareden aldığı izne rağmen kanunlara aykırı olarak çevreyi kirleten işletmenin sorumluluğu ortadan kalkmamalıdır. Başka bir deyişle idari izin yasaların ihlali suretiyle çevre kirliliğinin hukuka uygunluk nedeni olmamalıdır. Çünkü hem idare hem diğer tüzel ve gerçek kişiler kanunları bilmek zorundadır.

C. Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması

Çevrenin korunmasında diğer alanların yetersiz kalması, bu bağlamda idari yaptırımların uygulanmasında kararlı davranılmaması ceza hukukuna yönelmeyi gerektirmiştir. Günümüz dünyasının genel eğilimi de çevrenin korunmasında ceza hukukundan yararlanılması, mevcut ceza yaptırımlarının ağırlaştırılması, daha da ileri gidilerek tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun kabul edilmesi yolundadır.¹³⁰ Çevre adaleti, çevre yararları ile çevre yüklerinin toplumda dağılımını sağlar¹³¹ ve ceza kanunları çevre adaletinin gerçekleşmesinde son derece önemli rol üstlenirler.

Toplumsal sorunları çözmek için en önde gelen araçlardan biri, kuşkusuz hukuk düzenidir. Bugün çevre sorunları, bütün toplumların önde gelen sorunlarından biri haline gelmiştir. Çevre ile insan arasındaki ilişkileri düzenlemek, belli davranış kuralları getirmek, çevresel sorunları çözmek için, kullanılabilir en etkili araçlardan biri, kuşkusuz hukuk düzenidir. Devlet gerek çevre sorunlarının çözümü konusunda olsun, gerekse diğer sorunların çözümünde olsun bir takım yetkiler kullanacaksa bunu hukuk kuralları çerçevesinde yapmak zorundadır¹³². Bu nedenle çevre sorunlarının çözümü için temel koşul, çevreye ilişkin hukuksal kurallar oluşturmaktır.

---

¹²⁸ ÖĞÜTÇÜ, s.74

¹²⁹ ÖĞÜTÇÜ, s.79.

¹³⁰ KATOĞLU, Turgut, “Çevre ve Ceza Hukuku: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar”, Çevre Sempozyumu, TAA Yayınları, Ankara 2006, s. 77-78.

¹³¹ JARDINS, s. 448.

¹³² AYBAY, Aydın, “Çevre ve Hukuk”, *İnsan Çevre Toplum*, (Der: Ruşen Keleş), İmge Yayınları, Ankara, 1997, s.309-322.

Çevre sorunlarına çözüm arama çabalarında, gerek ulusal gerek uluslararası düzeylerde, başlangıçta, idare hukuku ve kısmen de özel hukuk normlarına ağırlıklı olarak başvurulmuş, ceza hukuku *yaptırımlarının kullanılması* pek konu edilmemiştir. Dolayısıyla, bu çalışmanın ilk kısmında, 1970'lerin hemen tüm ülkeler açısından geçerli olan "yasa yapma" ortamında hazırlandığı söylenen, hukuki metinlerin hemen hepsinde, getirilen kuralların ihlali halinde uygulanması kabul edilen yaptırımlar da büyük ölçüde idarî ve hukukî yaptırımlar şeklinde olmuştur¹³³. Daha sonraları çevrenin idarî ve hukukî yaptırımlarla yeterince korunamadığı görüldüğünden cezai normlarla korunması yoluna gidilmiştir.

2000'li yıllara girildiğinde söz konusu eğilimlerin somut ürünleri çok sayıda ülkede hem var olan cezai yaptırımların ağırlaştırılması hem yeni hukukî düzenlemelerle yeni yaptırımların getirilmesi şeklinde gözükmiştir. *Aynı türden genel bir eğilim* şirketleri de ceza hukuku yönünden sorumlu kılmak konusunda gözlenmektedir. Ayrıca, çevrenin uluslararası ölçekte korunması veya sınır ötesi kirliliğin önlenmesi için de ceza hukukuna başvurulması yönünde öneri, görüş ve çabalar bulunmaktadır. Bu girişimlerin, kirlenmelerin sorumluluktan kaçmak için bir ülkeden diğerine koşmalarına engel olmak yönünden önemi büyüktür¹³⁴.

Çevrenin korunmasında ceza hukuku yaptırımlarına yer verilmesi gerektiğine ilişkin genel bir eğilimin varlığına karşın, *bu yerin ne şekilde olduğu takdirde çevrenin bozulmasını önlemede beklenen etkililiğin gerçekleştirilebileceği* konusu günümüzde henüz net olarak açıklığa kavuşmuş değildir. Halen kuramsal düzeyde ve pratikte mevcut olan eğilimler iki ana görüş ve model etrafında toplanabilir. *Birisi ceza hukukuna idare hukukuna bağlı olacak şekilde ver veren* ve bu bağlılığın derecesinin katı ya da esnek olması yönlerinden kendi içinde alt ayırımları yapılabilen görüş; diğeri de ceza hukukunun rolünü kendi başına ve bağımsız olarak tanıyan anlayıştır.

IV. ÇEVREYE KARŞI SUÇLAR

Çevre suçları kavramı uluslararası alanda son birkaç yıldır yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.¹³⁵ Bununla birlikte çevre ceza hukuku, Türk öğretisinin bu yöndeki ısrarına karşın, bugüne kadar kanun koyucu önünde

¹³³ TURGUT, s.613.

¹³⁴ TURGUT, s.614.

¹³⁵ CLIFFORD, Mary, Environmental Crime: Enforcement, Policy, and Social Responsibility, An Aspen Publication, USA, 1998, s.6.

yeterli ilgiyi görememiş bir dal olarak kalmış, çevreye ilişkin önlemler ağırlıklı olarak, idare hukukunun çerçevesi içinde görülerek bu alandaki düzenlemelerle yetinilmiştir.¹³⁶

Bilindiği gibi çevre kirliliği, sayısız insan ve çevre sağlığı sorunları ile yakından ilgilidir.¹³⁷ Başlangıç olarak insanlar, çevrenin korunmasını ve çevre sorunlarının halledilmesini çeşitli idari ve iktisadi tedbirlerde, eğitim ve öğretim ile bilimsel ve teknik alanda aramışlar, fakat sadece bu mekanizmaların sorunları çözmede yeterli olmadığını fark etmişler ve kanunlarda suç olarak gösterilen fiilleri işleyenlerin hak ve hürriyetlerini sınırlandıran ve hatta kaldırabilen ceza hukuku vasıtalarından faydalanma yolunu seçmişlerdir.¹³⁸

Çevre kirliliğinin önlenmesi suretiyle toplum düzeninin sağlanması ve kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasında ceza hukukuna da yer verilmiş olması çevre koruma gayesini güçlendirmiştir. Çünkü hak ve hürriyetleri koruyarak toplumsal hayatın düzenli bir şekilde devamını sağlamak için görev yapan ceza hukuku, aynı amaç doğrultusunda kanunlar tarafından suç olarak gösterilen çevre ihlallerini işleyenlerin cezalandırılmalarını sağlayarak tüm canlılar için vazgeçilmez nitelik arz eden çevre unsurlarının korunmasına hizmet etmeye başlamıştır.¹³⁹

İnsanların yaşama hakkını kullanabilmelerini sağlayabilmek için, kirlenilen ve bozulan çevrenin ceza normları vasıtasıyla korunmasına gerek görülmüştür. Günümüzde çevrenin korunması, sadece yaşama hakkının bir uzantısı olarak görülmeyip, anayasal düzenlemelerde yer verilen bir insan hakkı olma vasfını kazanmıştır.¹⁴⁰

Günümüz toplumunu oluşturan bireyler, çevreyi kirlletme ve bozma fiillerini işleyenleri cezalandırılmaları gereken suç failleri olarak telakki etmektedirler. Toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve düzenini korumak konularında yükümlülükleri üzerine almış olan devlet, önceleri idare hu-

---

¹³⁶ ÜLKÜ, Muhammet Murat, “5237 Sayılı TCK 181–184. Maddelerinde Yer Alan Çevreye Karşı Suçlar”, www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/149.pdf (ET:18.12. 2007).

¹³⁷ GEVORKIAN, Peter, *Alternative Energy Systems in Building Design*, USA, 2009, s. 406.

¹³⁸ TOROSLU, Nevzat, “Doğal Çevrenin Kirlenmesi ve Ceza Hukuku”, Prof. Dr. Akif Erginay’a 65. Yaş Armağanı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No:460, Ankara, 1981, s.190; Bkz. ŞEN, Ersan, *Çevre Ceza Hukuku*, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1994, s.59.

¹³⁹ ŞEN, s.59.

¹⁴⁰ ŞEN, s.60; KABOĞLU, İbrahim, *Çevre Hakkı*, İstanbul, 1992, s.18 (Çevre Hakkı).

kuku ve özel hukuk vasıtasıyla çevrenin korunabileceği fikrine katılırken, günümüzde bu anlayışını değiştirmiş ve emir, yasak ve müeyyideler içeren ceza hukukunun çevre koruma amacının kapsamına alınması düşüncesini uygulamaya koymuştur.¹⁴¹

Uluslararası illegal çöp ticareti yapan örgütler, ülkemizdeki ceza mevzuatının da eksiklerinden yararlanarak, başka ülkelerin tehlikeli çöplerini Türkiye'ye göndermektedirler. Bu ve benzeri pek çok örnek çevrenin korunması bakımından, mevcut çevre ceza hukukunun, son derece yetersiz kaldığını göstermektedir. Buna karşılık, özellikle Avrupa Birliğine üye ülkelerde çevre hukukuna ilişkin etkili yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Nitekim Avrupa Birliği Konseyi 2003 tarihinde "Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Hakkında Yönerge"si yürürlüğe girmiş bulunmakta ve çevre hukukunun çeşitli alanlarının ceza hukuku yaptırımlarıyla korunma altına alınmasını öngörmektedir. Yönergeye göre Avrupa Birliği'ne üye devletler, çeşitli çevre suçlarını ceza kanunlarında düzenleme ve bunlar için özgürlüğü bağlayıcı cezalar ve tüzel kişilere özgü yaptırımlar öngörme yükümlülüğü altındadır.¹⁴²

Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası ise, hem çevrenin sadece bölgesel değil küresel etkileri olan bir alan olması, hem de insanlığın ve dünyamızın geleceğini çok yakından ilgilendirmesi nedeniyle özel bir önem taşımaktadır. Avrupa Birliği, en detaylı ve yönetilmesi ile denetlenmesi en zor politikalarından biri olan Çevre Politikası ile çevrenin korunması, kollanması ve kalitesinin yükseltilmesi, insan sağlığının korunması, doğal kaynakların akılcı ve dikkatli kullanılması ve hem bölgesel hem küresel çevre problemleri ile ilgili olarak uluslararası düzeyde önlemlerin alınmasını hedeflemektedir.¹⁴³

Avrupa Birliği'ne üyelik hedefi doğrultusunda ilerleyen Türkiye ise bu süreçte ekonomik ve sosyal hayatın bütün alanlarında olduğu gibi, çevre konusunda da köklü ve somut reformlarla Avrupa Birliği'ne uyum sağlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çevre ile ilgili çeşitli yasal düzenlemeler yapılmış ve uygulamaya geçilmiştir.¹⁴⁴

---

¹⁴¹ ŞEN, s.61.

¹⁴² SÖZÜER, Adem, "Çevre Suçlarına İlk Kez Ceza", www.takvim.com.tr/2004/09/09/gnc109.html.

¹⁴³ www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf (ET: 26.12.2007)

¹⁴⁴ www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf (ET: 26.12.2007)

Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programında da çevre ile ilgili yapılması gereken yasal düzenlemelere yer verilmiştir.

Avrupa Birliği Konseyi'nin 27.01.2003 tarihli ve 2003/80 sayılı “Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Hakkında Yönerge”sine göre Avrupa Birliğine üye devletler çeşitli çevre suçların ceza kanunlarında düzenleme ve bunlar için özgürlüğü bağlayıcı cezalar ve tüzel kişilere özgü yaptırımlar ön görme yükümlülüğü altındadır. Yönergenin üçüncü maddesinde yer alan direktife göre, üye devletlere yalnız kast ile değil, taksirle işlenen eylemleri de suç haline getirme yükümlülüğü yüklemesidir. Söz konusu yönerge yürürlüğe girdiğinden beri pek çok üye devlet bunu iç hukukuna geçirmiş veya iç hukukunda zaten bulunan çevre suçları hükümlerini bununla uyumlu hale getirmiştir.

Yürürlükten kalkmış olan 765 sayılı Türk Ceza Kanununda çok az miktarda çevre suçu düzenlenmişti. Bunlar da Kamunun Selametine Karşı Suçlar arasında yer almıştı. Çevreye karşı suçlar, 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 181, 182, 183 ve 184 üncü maddelerinde “Topluma Karşı Suçlar” başlıklı Üçüncü Kısım altında ve İkinci Bölüm kapsamında düzenlenmiştir. Bu yönüyle 5237 sayılı Kanun önemli bir yenilik getirmiştir. İngiliz ceza hukukunda da; kişiye, mala ve topluma karşı suçlar şeklinde temel bir sınıflandırılma yapılmış ve çevre suçları topluma karşı işlenen suçlar arasında sayılmıştır.¹⁴⁵ Bazı kriminologlar çevreye karşı işlenen suçları nitelikli suç olarak görmektedir.¹⁴⁶ TCK'da çevreye karşı işlenen suçlar hapis ve/veya adli para cezası ile yaptırım altına alınmıştır; dolayısıyla nitelikli suçlardan değildir. Nükleer kirliliğe neden olma durumunda çevrenin göreceği zarar son derece büyük olacaktır. Meydana gelebilecek bu türlü kirlilik karşısında TCK'da düzenlenen cezaların yetersiz kalacağı aşikârdır.

Çevrenin atık ve artıklarla kirlenmesi suçunda dikkat çeken bir nokta, yapısı gereği tehlike suçu niteliğinde bulunan bu eylemler düzenlenirken ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesine mümkün olduğunca bağlı kalmış olmasıdır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ DAVIDSON, R.N., Crime and Environment, Printed by Billing and Sons Limited, London, 1981, s.19.

¹⁴⁶ CLIFFORD, s.14.

¹⁴⁷ ÜLKÜ, www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/149.pdf [ET: 3.3.2010]

A. Çevrenin Kasten Kirletilmesi

Çevrenin kasten kirletilmesi suçu 5237 sayılı Kanun ile getirilmiş yeni bir suç tipidir. 765 sayılı Türk Ceza Kanununda böyle bir suç tipi bulunmamaktaydı.¹⁴⁸ Günümüzde özellikle büyük şehirlerde bulunan çok sayıda fabrika, atölye ve üretim tesislerinin üretim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan atık ve artıklarının çevreye mümkün olduğunca zarar vermeden izale edilebilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun için her ülke iç mevzuatında söz konusu atık ve artıkların ne şekilde izale edilebileceği konusunda bazı teknik usuller belirlemiştir.¹⁴⁹

Atık maddelerin ne suretle bırakılacağı çeşitli kanunlarda ve yönetmeliklerde belirtilmiştir. Bu nedenle, *ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten verme, izinsiz olarak ülkeye sokma, hapis cezasını gerektiren bir suçtur* (TCK, m.181). Kanun maddesinde geçen “ilgili kanun” ibaresi yerindedir. Çünkü TCK, ilgili kanunlarda belirlenen teknik usullere uyulması gerektiğini vurgulamakta, bu usullere uyulmadan çevrenin kirletilmesini suç saymaktadır. Bu teknik usuller, çevreyi korumaya yönelik kanunlarla belirlenmelidir. Ayrıca, kirletme dolayısıyla ceza yaptırımını uygulanabilmesi için, bunun çevreye zarar verecek boyutta olması gerekir. Atık ve artıkların ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere uygun olarak doğal ortama bırakılması hâlinde, hukuka aykırı bir davranışın varlığından ve dolayısıyla bu suçun olduğundan söz edilemez.¹⁵⁰

Ceza Kanununda geçen “Ceza kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz” (m.4) hükmü burada da geçerlidir. Atık veya artık maddelerin çevreye bırakılması ile ilgili teknik usuller her ne kadar ceza kanunlarında belirtilmemiş ise de TCK’nın yollaması ile bu kanunların ceza ile ilgili hükümlerinin bilinmesi zorunludur. Başka bir deyişle sanık, atık veya artık maddelerin çevreye bırakılması ile ilgili teknik usulleri bilmediğini, bu nedenle usule aykırı olarak çevreyi kirlettiğini söyleyerek sorumluluktan kurtulamaz. Suçun oluşumu için genel kast yeterlidir. Kirletici maddelerin çevreye bırakılması veya salınması ile eylem tamamlanmış ve kast

¹⁴⁸ KATOĞLU, s. 89.

¹⁴⁹ ÜLKÜ, www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/149.pdf [ET: 3.3.2010]

¹⁵⁰ ÖZGENÇ, İzzet, Türk Ceza Kanunu Şerhi, 3. Bası, Adalet Bakanlığı EDB Yayınları, Ankara, 2006, s. 912.

unsuru gerçekleşmiş olur. Failde çevreyi kirletme kastının olup olmadığına bakılmaz.

Türk Ceza Kanunu atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi halinde verilecek cezayı daha da ağırlaştırmıştır. TCK'ya göre eylem ancak çevreye zarar verecek boyutta gerçekleştirilirse suç teşkil etmektedir. Eylemin çevreye zarar verecek şekilde olup olmadığı ise uzmanlığı gerektiren teknik bir konudur. Bu nedenle bilirkişi sıfatıyla uzmanlardan yararlanmak gerekir. Çevrenin kasten kirletilmesinde doğrudan ya da olası kast ile hareket edilmesi mümkündür. Failde özel bir kast aranmamaktadır. Atık veya artıkların toprağa, suya ve havaya kasten verilmesiyle suç oluşur.

2872 sayılı Çevre Kanununun ikinci maddesine göre "Atık" terimi; "herhangi bir faaliyet sonucunda çevreye atılan veya bırakılan zararlı maddeleri" ifade eder. Örneğin; ev, işyeri, park, bahçe, pazar, kurum, inşaat, yıkım, hafriyat ve yiyecek atıkları, tarımsal, tıbbi ve endüstriyel atıklar¹⁵¹ bu türdendir. Çevre Kanununda atık ve artık terimleri birlikte kullanılmasına rağmen sadece atık teriminin tanımı yapılmıştır. Artık terimini ise kullanılmış ürünlerden arta kalan maddeler şeklinde tanımlanabilir.

Çevre Kanununun 8'inci maddesine göre de; "Her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır."

Atık veya artıkların yasaya aykırı çevreye salınması veya ülkeye sokulması, insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek nitelikte ise faillere verilecek hapis cezası çok daha ağırdır (TCK, m.181/4).

Türk Ceza Kanununun 181'inci maddesinin iki, üç ve dördüncü fıkrasındaki fiillerden dolayı tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunacağı düzenleme altına alınmıştır.

Kanunun 181'inci maddesinde çevrenin kasten kirletilmesi suçu belirtilirken atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya bırakılmasından söz edilmektedir. Bu ifadeden çevrenin sadece atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya bırakılmasıyla oluşacağı anlamı çıkmaktadır. Bu durum

¹⁵¹ Türkiye'nin Çevre Sorunları, Çevre Vakfı Yayınları, Ankara 1998, 381-384.

çevrenin başka bir şekilde kasten kirletilip kirletilemeyeceği sorusunu akla getirebilir. Benzer şekilde kanun maddesi bitki ve hayvanların doğal özelliklerinin değiştirilmesinden söz etmektedir. Bizce Çevre Kanununda yer almasına rağmen TCK’da biyoçeşitlilikten söz edilmemesi bir eksiklik. Biyolojik çeşitlilik, bir yerdeki tür çeşitliliğini, genetik çeşitliliği ve doğal alanların çeşitliliğini ifade eder.¹⁵² Bu bağlamda bir bölgedeki mikroorganizmalar biyolojik çeşitlilik kapsamına girmektedir. Biyoçeşitliliğin kasten bozulması da cezai yaptırım altına alınmalıdır. Örneğin, İsveç’te türlerin korunması için konulan kuralların ihlali cezai yaptırımı gerektirmektedir.¹⁵³

B. Çevrenin Taksirle Kirletilmesi

Çevrenin taksirle kirletilmesi suçu 5237 sayılı Kanunla getirilmiş bir yeniliktir. 765 sayılı Kanunda bu yönde bir düzenlemeye yer verilmemiştir.¹⁵⁴ Çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesine taksirle neden olan kişi, adli para cezası ile cezalandırılır. Bu atık veya artıkların, toprakta, suda veya havada kalıcı etki bırakması halinde, iki aydan bir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur (TCK, m.182/1). Burada çevreye bırakılan atık veya artıkların zarar verici olması suçun unsurudur. Başka bir deyişle çevreye zarar vermeyen atık veya artıkların bırakılması suç teşkil etmeyecektir. Önemli olan bu tür zararlı maddelerin havaya, suya veya toprağa bırakılması olup zararın meydana gelmesi şart değildir. Kanaatimizce birinci fıkranın ikinci cümlesinde belli bir zararın meydana gelmesi zorunludur. Çünkü fıkra “kalıcı etki”den söz edilmektedir ki, bu etkiden, zararlı olma anlaşılmalıdır.

İnsan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkması, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya taksirle verilmesine neden olan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (TCK, m.182/2).

Kanaatimizce bu madde birçok tartışmaya sebep olacak bir düzenleme getirmiştir. Örneğin, taksirle çevreye kimyasal madde bırakan, bir süre

---

¹⁵² ÇAKMAK, Münici, “*Biyolojik Çeşitliliğin Hukukten Korunması ve Kamu Yararı*”, AÜHF, C: 57, S:1, Y: 2008, s.135.

¹⁵³ AKINCI, Müslüm, “İsveç Çevre ve İmar Hukuku”, GÜHF, C: 11, S: 1-2, Y:2007, s. 402.

¹⁵⁴ KATOĞLU, s.91.

sonra insanların ve hayvanların hastalanmasına neden olan kişi hastalığın tedavisinin zor olmaması durumunda birinci fıkraya göre cezalandırılacaktır. Benzer şekilde, sebep olduğu radyoaktif kirlilik ile binlerce insanın hastalanmasına neden olan kişi de bir yıldan beş yıla kadar cezalandırılacaktır.

C. Gürültüye Neden Olma

İlgili kanunlarla belirlenen yükümlülüklerle aykırı olarak, başka bir kimşenin sağlığının zarar görmesine elverişli bir şekilde gürültüye neden olan kişi, iki aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır (TCK, m.183). Gürültünün suç olabilmesi için başkalarının sağlığına zarar verebilecek kadar yüksek olması gerekir. Burada da hangi düzeydeki gürültünün insan sağlığına zarar vereceğini bir uzmanın takdir etmesi gerekir. Ayrıca kanunda “sağlığa zarar verme” ifadesi kullanıldığından özellikle “sağlık” kavramının geniş yorumlanması gerekmektedir. Başka bir deyişle salt işitmeye ilgili yaşanan sorunlar değil, psikolojik ve ruhsal bozukluklar da bu kapsamda ele alınmalıdır.

Çevre Kanununun 14’üncü maddesine göre; “Kişilerin huzur ve sükûnu, beden ve ruh sağlığını bozacak şekilde ilgili yönetmeliklerle belirlenen standartlar üzerinde gürültü ve titreşim oluşturulması yasaktır. Ulaşım araçları, şantiye, fabrika, atölye, işyeri, eğlence yeri, hizmet binaları ve konutlardan kaynaklanan gürültü ve titreşimin yönetmeliklerle belirlenen standartlara indirilmesi için faaliyet sahipleri tarafından gerekli tedbirler alınır.” hükmü getirilmiştir.

D. İmar Kirliliğine Neden Olma

1. Genel Olarak

“İmar” kelimesi bayındırlık, bayındır kılma, geliştirme ve şenlendirme anlamında kullanılır. İmar kavramıyla, belediye sınırlarının içinde ve dışında yapılaşmaya ve yerleşmeye konu olan yerlerin belirli bir plan çerçevesinde bayındır hale gelmesi anlatılır. Yani imar kavramı belirli bir bölgede veya yerleşim alanı içinde yürütülen bir faaliyeti değil, tüm yurdun geliştirilip güzelleştirilmesini ifade eder. İmar Hukuku denildiği zaman; bir arsa veya arazi üzerinde yapılacak resmi veya özel nitelikli, değişik çeşitte ve değişik amaçlara özgülenecek yerleşme yerlerinin çeşidine ve amacına göre, hangi özellikleri taşıması gerektiğini düzenleyen kurallar bütünü anlaşılır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi, imar hukukunun düzenlemiş olduğu alanlar içine resmi ve özel tüm bayındırlık hareketleri

girmektedir. Aynı zamanda imar hukuku sadece belli bir alana yönelik düzenlemeleri değil, yurdun tamamını kapsayan ve yurdun bir bütünlük içinde fen, çevre ve sağlık şartlarına uygun teşekkülünü sağlayacak kuralardan ibarettir.¹⁵⁵

3194 sayılı İmar Kanununun amacı, yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların, plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun olarak oluşmalarını sağlamaktır (İmar Kanunu, m.1). İmar Kanunu, belediye ve mücavir alanlar ile bunların dışında kalan tüm kırsal alanları kapsamaktadır.

Kural olarak, belediye ve mücavir alanları içinde ve dışında, her yerde 3194 sayılı İmar Kanunu ve ilgili mevzuatı uygulanmaktadır. Bu kuralın istisnası İmar Kanununun 4'üncü maddesinde gösterilmiştir. Bu istisnalar; 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu ve 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanundur. Bu kanunlardan başka, belirlenmiş veya ileride belirlenecek olan yerler için de, bu yerlerle ilgili olarak çıkarılacak olan özel kanunlar uygulanacaktır. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetlerine ait yapılar için İmar Kanununun hangi hükümlerinin nasıl uygulanacağına Milli Savunma ile Bayındırlık ve İskân Bakanlıklarının birlikte karar verecekleri hükmü konulmuştur.¹⁵⁶

Türk İmar Mevzuatı, arazi kullanımı kararlarının öncelikle "plan esaslarına" göre verilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Şayet bir yerin planı yoksa o zaman "bulunduğu bölgenin şartlarına" yani arazi kullanımı açısından o bölgenin içinde bulunduğu yasal statüye (sit alanları, su havzaları, özel çevre koruma bölgeleri, orman alanları, mera alanları, tarım alanları, özel mahsul alanları vb.) ve ilgili mevzuat hükümlerine uyularak yapılanmalara gidilebileceğini hükme bağlamıştır. Ayrıca bir yer planlanıp, o yerin planlı gelişmesi sağlanırken de, arazi kullanımının yasal kısıtlayıcılarına ve yasaklara uyularak planlar hazırlanacaktır. Bir yer planlı olsa da, olmasa da, "arazi kullanımının yasal kısıtlayıcılarına ve yasaklarına" uyularak hazırlanması zorunludur.¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ Bkz. ÜNAL, Yücel, Türk Şehir Planlama Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003; YETİM, Servet, Türkiye'de Arazi ve Arsa Düzenlemesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); ASLANTAŞ, F. Ercan, ŞİMŞEK, Özlem ve BERBEROĞLU, Ahmet, İmar Hukukunda Arazi ve Arsa Düzenlemesi, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006, s.17.

¹⁵⁶ ASLANTAŞ/ŞİMŞEK/BERBEROĞLU, s. 23.

¹⁵⁷ ASLANTAŞ/ŞİMŞEK/BERBEROĞLU, s. 25.

İmar mevzuatımız, imar planlarının beşer yıllık imar programları yapılarak bir program dâhilinde ve etaplar halinde uygulanmalarını öngörmüştür. İmar Kanununun 10'uncu maddesinde, imar planlarının yürürlüğe girmesinden itibaren üç ay içinde bu planları uygulamak üzere 5 yıllık imar programlarının hazırlanacağından söz edilmektedir.

Çevrenin korunmasıyla ilgili kanunlar, çevrenin kirletilmemesi gerektiğine ilişkin düzenlemeler yanında, en iyi şekilde nasıl düzenleneceğini de hüküm altına almıştır. Örneğin, çevre düzenlemeleri gelişigüzel değil, bir plan dâhilinde yapılmak zorundadır. Bu açıdan, "dengeli ve sürekli kalkınma amacına uygun olarak ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkân veren rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlamak üzere, kalkınma plânları ve bölge plânları temel alınarak yapılan planlar çevre düzeni plânları"¹⁵⁸ olarak tanımlanmıştır.

5237 sayılı Türk Ceza Kanununun "İmar kirliliğine neden olma" suçu ile ulaşmak istediği amaç, planlı ve modern bir yapılaşmanın sağlanmasıdır. Kuşkusuz, imarda yapılaşmanın en önemli kısmını şehirler oluşturmaktadır. Toplumların gelişme süreci içinde belli bir aşamanın ürünü olan şehir, kısa bir dönem içinde gösterdiği büyümeyle günümüzün egemen bir yerleşme ve topluluk tipi olma eğilimindedir.¹⁵⁹ Geniş anlamda ele alınacak olursa şehir, "Tarım dışı ve tarımsal üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği, ekonomisi bunu destekleyecek şekilde tarım dışı üretime dayalı bulunan, teknolojik değişimin beraberinde getirdiği teşkilatlanma, uzmanlaşma ve işbölümünün en yüksek düzeye ulaştığı, geniş fonksiyonların gerektirdiği nüfus büyüklüğü ve yoğunluğuna varmış, toplumsal heterojenlik ve entegrasyon düzeyine yükselmiş, karmaşık ve dinamik bir mekanizmanın sürekli olarak işlediği insan yerleşmesi"¹⁶⁰ olarak tanımlanabilir.

Çevre sorunlarının başında kentsel sorunlar gelmektedir. Plansız şehirler ve altyapı yetersizlikleri insanları önemli sorunlarla karşı karşıya getirmektedir.¹⁶¹ Şehirleşme (kentleşme) her şeyden önce demografik bir olgudur. Dar anlamdaki bu demografik niteliğiyle kent sayısı ve kentlerde

¹⁵⁸ YILMAZ, Halit, "Çevre Düzeni Planına İlişkin Güncel Düzenlemeler ve Sorunlar", TBB Dergisi, S.72, 2007, s. 78.

¹⁵⁹ PITIRLI, Ali, "Ali Pıtırılı, "İnsan Hakları ve Uluslararası Kuruluşlar", T. İdare Dergisi, Yıl: 61, S. 384, Eylül, 1989, s. 23.

¹⁶⁰ KELEŞ, Ruşen, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 19.

¹⁶¹ YAŞAMIŞ, Firuz Demir, Çevre Yönetiminin Temel Araçları, İmge Yayınları, Ankara 1995, s.18.

yaşayan nüfusun artmasını anlatan kentleşme, bir toplumun ekonomik ve sosyal yapısındaki değişmelerle etkileşim içindedir ve yalnız bir nüfus hareketi olarak ele alınırsa eksik kavranmış olur. Bu açıdan kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü davranışlara yol açan bir nüfus birikimi süreci"dir.¹⁶²

Özellikle, az gelişmiş ülkelerde kentler, genellikle endüstrileşme, kentleşme olguları ve bunların getirdiği nüfus yoğunluğu, hava, su, toprak kirlilikleri ile plansız olarak gelişmektedirler.¹⁶³ Kentsel toprakların plansız veya kişilere azami yarar sağlayacak planlar ile gelişmesi de çevre sorunlarını arttıran nedenlerdir. Bunların, yerel yönetimlerin teknik, yasal ve yönetsel yetersizliklerinden ileri geldiği söylenebilir. Bugüne kadar ileri ülkelerde çevre sorunlarına karşı alınmış tedbirler ve çözümlerden, gelişmekte olan ülkeler yararlanamamış, üstelik sorun artırıcı hususlara yer vermiştir. Gelişmekte olan ülkelerde, özellikle büyük nüfuslu şehirlerde bu sorunların gündün güne arttığı ve kentlerin yaşanamaz alanlara dönüştüğü izlenmektedir. Çevre sorunlarının artması ve yoğunluk kazanması planlama ile doğrudan ilişkilidir. Kent planlama ile çevre sorunları iç içedir ve iyi bir düzenleme ile bu sorunlar yok edilebilir.

Ülkemizde kentsel yerleşmelerde insanların yaşadığı mekânları, çalıştığı yerleri, çeşitli hobilerin gerçekleştirdiği işlev alanlarını düzenlemek, bu bölgelerin birbirleriyle ilişkilerini kurmak amacıyla imar planlama eylemleri yapılmaktadır. Bu tür eylemler; yerin sosyo-ekonomik özelliklerini göz önüne alarak, yasal ve yönetsel koşullara uygun olarak hazırlanan kent fiziki planının konusudurlar. Fiziksel planların, bu nedenlerle, yöre üzerinde ev ev yapılan analitik ve sosyal araştırmalara gereksinimi vardır. Ayrıca, merkezi yönetim tarafından kentlerde ve kentler çevresinde yapılacak tesis ve programları da kapsamalılardır. Bunlar dışında, yerel yönetimin teknik, yönetsel, mali ve hukuki yapısı, bu plan yapılırken göz önünde bulundurulmalıdır. Bu planlar, genellikle nüfusun toplandığı kasaba, kent, büyükşehir ve metropoliten alanlar için yapılır. Da-

---

¹⁶² ÖKMEN, Mustafa, "Bir İnsan Hakkı Olarak Kentsel Haklar ve Bazı Mülahazalar", Yeni Türkiye, S.22, Y.4, Temmuz-Ağustos 1998, s. 1201.

¹⁶³ ÇETİNER, s.142.

ha üst düzeyde, ülke ve bölge ölçüsündeki büyük mekânların yalnız sosyo-ekonomik planları vardır.¹⁶⁴

2. İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu

Anayasa'nın "Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması" başlıklı 56'ncı maddesinde "Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı"ndan söz edilmektedir. Bu madde bütünüyle incelendiğinde; sağlıklı ve *dengeli çevre* kavramına, doğal güzelliklerin korunduğu, kentleşme ve sanayileşmenin getirdiği hava ve su kirlenmesinin önlenildiği bir çevre kadar, belli bir plan ve programa göre düzenlenmiş çevrenin de gireceği kuşkusuzdur.¹⁶⁵

İmar kirliliğine neden olma suçu TCK'nın 184'üncü maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; *yapı ruhsatı alınmadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapan veya yaptıran kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır* (TCK, m.184/1). Bu suç, yapı ruhsatı alınmadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapmak veya yaptırmakla oluşmaktadır. Böylece, sadece binayı inşa eden yüklenici, taşeron, usta veya kalfa değil; inşaatın sahibi de, bu suçtan dolayı fail olarak sorumlu tutulacaktır. Ayrıca, bu tür inşaa faaliyetlerine kontrol ve denetim hizmeti veren teknik kişiler de bu suçtan dolayı fail sıfatıyla cezalandırılacaktır. Yapı ruhsatı almanın koşulları imar mevzuatında gösterilmiştir.¹⁶⁶

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girinceye kadar ruhsatsız ya da ruhsata aykırı yapılar hakkında idari para cezası, mühürleme ve yıkım gibi yaptırımlar bulunmaktaydı. Bu yaptırımların yetersiz kalması sonucunda daha etkin bir yol olarak hürriyeti bağlayıcı ceza sistemi getirilmiştir. Üstelik kaçak yapıyı yapanın dışında bu işlerin denetimini yapacak makamlara da cezai yaptırımlar öngörülmektedir.

Ruhsatın nasıl alınacağı 3194 sayılı İmar Kanununun 21'inci maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; yapı ruhsatı almak için belediye, valilik bürolarına yapı sahipleri veya kanuni vekillerince dilekçe ile müracaat edilir. Dilekçeye sadece tapu (istisnai hallerde tapu senedi yerine geçecek belge), mimari proje, statik proje, elektrik ve tesisat projeleri, resim ve hesapları, röperli veya yoksa ebatlı kroki eklenmesi gereklidir. Belediyeler veya valiliklerce ruhsat ve ekleri incelenerek eksik ve yanlış bulunmuyorsa müracaat tarihinden itibaren en geç otuz gün içinde yapı ruhsa-

¹⁶⁴ ÇETİNER, s.144.

¹⁶⁵ ERGEN, Cafer, İmar Planları, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006, s. 220.

¹⁶⁶ ÜLKÜ, www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/149.pdf

tiyesi verilir. Eksik veya yanlış olduğu takdirde; müracaat tarihinden itibaren 15 gün içinde müracaatçıya ilgili bütün eksik ve yanlışları yazı ile bildirilir. Eksik ve yanlışlar giderildikten sonra yapılacak müracaattan itibaren en geç 15 gün içinde yapı ruhsatiyesi verilir.

Yapı ruhsatiyesi olmadan başlatılan inşaatlar dolayısıyla kurulan şantiyelere elektrik, su veya telefon bağlantısı yapılmasına müsaade eden kişi, hapis cezası ile cezalandırılır (TCK, m.184/2). Kanunun bu düzenlemesine göre, ruhsat almadan yapılan inşaatın şantiyesine su bağlantısı yapılmasına müsaade edilmesi hapis cezasını gerektiren bir suçtur. Bu nedenle belirtilen inşaatlara su bağlanmasına izin veren kişi hapis cezası ile cezalandırılır. İnşaat ruhsatı alındıktan sonra ruhsata aykırı inşaat yapılması halinde bu inşaatın şantiyesine su bağlanmasına izin veren kişi için bir yaptırım getirilmemiştir. Oysa 184'üncü maddesinin birinci fıkrasında yapı sahibi için hem ruhsatsız yapı yapmayı hem de ruhsatlı inşaatta ruhsata aykırı yapı yapmayı suç olarak gösterilmiştir.

Yapı Kullanma İzni; yapıların, kanun, imar planı ve yönetmelik hükümleri ile ruhsat ve eklerine uygun olarak yapıldığını ve kullanılmasında fen ve sağlık bakımlarından bir sakınca olmadığını gösteren ve sahibine fiilen kullanma ve iskân etme yetki ve imkânı sağlayan resmi bir belgedir.¹⁶⁷

Yapı kullanma izni alınmamış binalarda herhangi bir sınaî faaliyetin icrasına müsaade eden kişi iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (TCK, m.184/3). Burada cezalandırılan husus, yetkili kişi tarafından müsaadenin verilmesidir. Yetkili kişinin müsaade iznini vermeden önce araştırma yapması gerekmektedir. Kaçak bina suçunun oluşması için müsaade izninin verilmesi yeterlidir. Bizzat kullanılıp kullanılmadığının tespiti önemli değildir. Kaçak inşaat yapan kişinin kullanma imkânına sahip olması yeterlidir. Elektrik, su ve telefonun resmi makamlar tarafından müsaade izni verilmesi şeklinde olabileceği gibi, özel şahıs, resmi ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından da bu suç işlenebilir. Bir kişinin kaçak bina yapan şantiyeye evinden su ve elektrik bağlantısı yapması veya evinden şantiyeye paralel telefon hattı bağlaması veya evindeki fazla telefonun birini şantiyeye vermesi durumunda da suç oluşur.¹⁶⁸

¹⁶⁷ KARAVELİOĞLU, Celal, İmar Kanunu ve Mevzuatı, C.2, s. 1136.

¹⁶⁸ ERGEN, Cafer ve BÖKE, Veli, Kaçak Yapı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005, s. 142 vd.

TCK'nın 184'üncü maddesinin üçüncü fıkrası hariç, bu madde hükümleri ancak belediye sınırları içinde veya özel imar rejimine tabi yerlerde uygulanır. Kişinin, ruhsatsız ya da ruhsata aykırı olarak yaptığı veya yaptırdığı binayı imar planına ve ruhsatına uygun hale getirmesi halinde, bir ve ikinci fıkra hükümleri gereğince kamu davası açılmaz, açılmış olan kamu davası düşer, mahkûm olunan ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkar (TCK, m.184/5).

Türk Ceza Kanunda sadece ruhsatsız veya ruhsata aykırı (kaçak) bina yapmak fiili suç olmakla beraber kaçak binayı kullanma suç olarak sayılmamıştır. Kaçak binayı yapan başka birine devretmişse ve kaçak binada kiracı oturuyorsa ceza, binayı devir alan ya da kiracıya değil, sadece binayı yapana verilmelidir.¹⁶⁹

a) Bina Kavramı

Türk Ceza Kanunu, ruhsatsız veya ruhsata aykırı bina yapılmasını hapis cezasını gerektiren bir suç olarak saymıştır. Dolayısıyla bu suçun oluşması için ortaya konulan şeyin “bina” olarak nitelendirilmesi gerekir. Çünkü “yapı”, “mesken” ve “bina” birbirlerinden farklı kavramlardır. Kanunun cezalandırdığı husus ruhsatsız veya ruhsata aykırı (kaçak) “yapı” değil, “bina”dır. Kaçak yapı kaçak binadan çok daha geniş bir kavramdır. Her kaçak bina aynı zamanda kaçak yapıdır, ancak her kaçak yapı bina değildir. Dolayısıyla her kaçak yapının tespitinde bunlar hürriyeti bağlayıcı cezai müeyyideyi gerektirmez. Bina ile mesken de birbirinden farklıdır. Çadır mesken olduğu halde bina değildir. Binanın betondan olması şart olmayıp ahşaptan da olabilir. Örneğin, bahçe duvarı, havuz, su kuyusu, su kanalı, beton veya ahşap direk gibi sabit tesisler yapı olmasına rağmen bina değildir. Söz konusu yapılar imar kirliliğine neden olma suçunu oluşturmayıp, İmar Kanununun 32 ve 42'nci maddelerine göre yıkım ve para cezası gerektiren idari yaptırımını oluşturur.

Ruhsat alınmadan yapılabilecek yapılar hariç; ruhsat alınmadan yapıya başlandığı veya ruhsat ve eklerine aykırı yapı yapıldığı ilgili idarece tespiti, fenni mesulce tespiti ve ihbarı veya herhangi bir şekilde bu duruma muttali olunması üzerine, belediye veya valiliklerce o andaki inşaat durumu tespit edilir. Yapı mühürlenerek inşaat derhal durdurulur. Durdurma, yapı tatil zaptının yapı yerine asılmasıyla yapı sahibine tebliğ edilmiş sayılır. Bu tebligatın bir nüshası da muhtara bırakılır. Bu tarihten itibaren

¹⁶⁹ ERGEN-BÖKE, s. 142.

en çok bir ay içinde yapı sahibi, yapısını ruhsata uygun hale getirerek veya ruhsat alarak, belediyeden veya valilikten mühürün kaldırılmasını ister. Ruhsata aykırılık olan yapıda, bu aykırılığın giderilmiş olduğu veya ruhsat alındığı ve yapının bu ruhsata uygunluğu, inceleme sonunda anlaşılırsa, mühür, belediye veya valilikçe kaldırılır ve inşaatın devamına izin verilir. Aksi takdirde, ruhsat iptal edilir, ruhsata aykırı veya ruhsatsız yapılan bina, belediye encümeni veya il idare kurulu kararını müteakip, belediye veya valilikçe yıktırılır ve masrafı yapı sahibinden tahsil edilir (İmar Kanunu, m.32). Eğer sabit tesis bina değil kaçak yapı ise belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediye encümeni, anılan sınırlar dışında ise İl İdari Kurulları işlem yapmakla yetkilidir.¹⁷⁰

İmar Kanununun 4'üncü maddesine göre bina; "kendi başına kullanılabilen, üstü örtülü ve insanların içine girebilecekleri ve insanların oturma, çalışma, eğlenme ve dinlenmelerine veya ibadet etmelerine yarayan, hayvanların ve eşyaların korunmasına yarayan yapı"dır. Bu tanımdan, ahır veya depolar, antre depolar, evler, apartmanlar, villalar, fabrikalar ruhsatsız veya ruhsat ve eklerine aykırı ise kaçak yapı suçuna neden olan binayı oluşturur. Türk Ceza Kanunda kaçak yapının resmî veya özel bina olup olmaması konusunda herhangi bir ayırım yapılmamıştır.¹⁷¹

Genel anlamda yapı denildiği zaman tekniğin yardımıyla ve insan eliyle yeraltına ve yer üstüne sürekli kalmak üzere yapılan ve toprağa bağlı bulunan, bina, duvar, mecra, kiler, depo, garaj, kömürlük, köprü, kanal, menfez direk, sütun gibi şeyler anlaşılır.¹⁷² Alman Hukukunda da "insanların, hayvanların ve eşyaların dış etkenlere karşı korunması amacıyla ve sürekli kalmak üzere yapılan ve insanların girip çıkmasına elverişli olup toprakla sıkı bağlantısı bulunan yapı ve tesisler " bina kavramı içine alınmaktadır.¹⁷³ Taşkın yapı ve taşkın kazı çevre kirliliği oluşturur¹⁷⁴.

b) Suça Teşebbüs

İmar kirliliğine neden olma suçuna teşebbüs hükümleri tatbik edilirken öncelikle bina ile yapı ve mesken arasındaki fark, iltibasa mahal veremeyecek şekilde ortaya konulmalıdır. Örneğin, fail gecekondu mahallesinde

¹⁷⁰ ERGEN-BÖKE, s. 142.

¹⁷¹ ERGEN-BÖKE, s. 142.

¹⁷² ZEVKLİLER, Aydın, İmar Kurullarına Aykırı ve Zarar Verici İnşaat, AÜHF Yayınları, Ankara, 1982, s.70.

¹⁷³ ZEVKLİLER, İmar Kurullarına Aykırı ve Zarar Verici İnşaat, s.70-71.

¹⁷⁴ Bkz. ZEVKLİLER, İmar Kurullarına Aykırı ve Zarar Verici İnşaat, s.67 vd.

hafriyat yaparken suçüstü yakalandığında bina değil de havuz veya kuyu yapacağım diye kendisini savunur ve hafriyatın şeklinden binaya ait olduğuna dair kesin bir kanaat oluşmazsa, bu durumda kaçak yapı olarak değerlendirme yapılması ve İmar Kanunundaki yaptırımların uygulanması gerekir.

c) Suç Yeri

İmar kirliliğine neden olma suçu, ancak belediye sınırları içinde veya özel imar rejimine tabi yerlerde uygulanır. Dolayısıyla bu suçun her yerde işlenmesi mümkün değildir. Sadece belediye sınırları içinde (mücvir alanda, imar planı ve mücvir saha dışında kalan belediye sınırı içinde) ve özel imar rejimine tabi olan alanda işlenmesi halinde suç sayılacaktır. Türk Ceza Kanununun 184/4 üncü maddesine göre, kaçak bina suçunun köylerde işlenmesi mümkün değildir. Uygulamada ise köylerde de kaçak bina yapılmaktaysa da bu binalar için hürriyeti bağlayıcı ceza bulunmamaktadır. Söz konusu kaçak binalar için 3194 sayılı İmar Kanununda yer alan yıkım ve para cezası yaptırımları mevcuttur. Sadece 184'üncü maddenin üçüncü fıkrasında düzenlenen *sınâî faaliyetin icrasına izin verme suçu* belediye sınırları içinde veya dışında (köylerde) işlenebilir.¹⁷⁵

d) Hukuka Uygunluk Hali

Türk Ceza Kanununun 184'üncü maddesinin beşinci fıkrası imar kirliliğine neden olma suçunu hukuka uygun hale getiren hususları açıklamıştır. Buna göre; ruhsatsız ya da ruhsata aykırı olarak yapılan veya yaptırılan binanın imar planına ve ruhsatına uygun hale getirmesi halinde, kamu davası açılmaz, açılmış olan kamu davası düşer, mahkûm olunan ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkar.

Ruhsata veya imar planına aykırı binanın tespiti halinde, idarece faile söz konusu binadaki aykırılığın giderilmesi için bir süre verilmesi ve bu süreden sonra dava açılması için Cumhuriyet başsavcılığına suç duyurusunda bulunulması gerekir. Bazen imar planı değişebilir. Örneğin, bir bölgede üç katlı binalara izin verildiği dönemlerde fail dört katlı bina yapar ve bilahare imar planı değişerek dört kata kadar müsaade olursa bu durumda fiil suç oluşmaktan çıktığı için ceza davasının ortadan kaldırılması kararı verilmelidir.¹⁷⁶

¹⁷⁵ ERGEN-BÖKE, s. 142 vd.

¹⁷⁶ ERGEN-BÖKE, s. 143.

e) Cezanın İnfazı

Türk Ceza Kanunu ruhsatsız ya da ruhsata aykırı olarak yapılan veya yaptırılan binanın imar planına ve ruhsatına uygun hale getirmesi halinde, kamu davası açılmayacağını, açılmış olan kamu davası düşeceğini, mahkûm olunan cezanın bütün sonuçlarıyla ortadan kalkacağını belirtmiş ise de, cezanın infazı sırasında yasaya aykırılığın giderilmesi, başka bir deyişle binanın imar planına ve ruhsatına uygun hale getirmesi durumunda ne olacağını belirtmemiştir.

Kanaatimizce, cezanın infazına başlandıktan sonra ruhsatsız ya da ruhsata aykırı olarak yapılan veya yaptırılan binanın imar planına ve ruhsatına uygun hale getirilmesi halinde infaza devam olunmaz ve kişi derhal tahliye edilir. Örneğin, üç kata kadar ruhsat verilen bir yerde 4 katlı bina yapılmasından dolayı mahkûmiyet alınması ve cezanın çektirilmesi aşamasında aynı yerde ruhsatın 4 veya 5 kata çıkarılmasında kişi derhal tahliye edilmelidir.

SONUÇ

Çevrenin korunması, canlı ve cansız tüm varlıkları ilgilendiren ve her biri için hayati derecede önem taşıyan bir konudur. Zarar verici sonuçları uzun zaman sonra ortaya çıkan konuların toplum ve yöneticiler tarafından ihmal edildiği bir gerçektir. Oysa sürece bağlı bir sonucun giderilmesi de belli bir süreç istemekte ve bazen eski hale aynen iade bile olamamaktadır. Diğer sistemlerde olduğu gibi ceza kanunları da insanlar için vardır. Her düzenlemenin nihaî amacı insandır. Toplumsal ve kurumsal yararların arkasında da yine insanın hedef alındığı ve amaçlandığı görülür. Ceza normları insanların, toplumun ve devletin korunmasında çok önemli rol üstlenmektedir. Bu rolün ve önemin farkında olan kanun koyucu 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile gerekli düzenlemeleri getirmiştir.

Çevre kirliliğinin önlenmesi, azaltılması veya gidirilmesi için yapılması gerekenler hukuki veya cezai yaptırımlar içeren yasaların çıkarılması ile sınırlı değildir. Yasal düzenlemeler, çıkarılan mevzuatın etkin uygulanması ile tamamlanmalı, idari kurum ve kuruluşlara yasal yükümlülükler, sivil toplum örgütleri ve kişilere örgütsel ve bireysel sorumluluklar yüklenmelidir. Her şeyden önce toplumda “çevre adaleti” (environ-mental justice)¹⁷⁷ ve bilinci oluşturulmalıdır.

¹⁷⁷ Kavram için bkz. COLE, W. Luke and FOSTER, Sheila, R., From the Ground Up: Environmental Racism and the Rise of the Environmental Justice Movement, New

Çok verimli tarım arazileri üzerine sanayi tesisleri kurulmasına ve kentler inşa edilmesine son verilmeli, su kaynaklarının insan kaynaklı yokoluşu, azalışı ve bozuluşu ile ormanlık alanların küçültülmesi önlenmelidir. Özellikle sanayi kuruluşlarından salınan gaz ve dumanların rüzgârlarla şehir merkezlerine doğru ilerlemesini önlemek için kuruluş, yer ve yönleri konusunda özen gösterilmeli ve gerekli araştırmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda çevrenin kirletilmemesi konusunda sadece pasif değil aktif yükümlülük altında hareket edilmelidir. Çevreyi kirletmemek ve kirlenmemesi için önlemler almak ne kadar önemliyse, kirlenen çevreyi en kısa zamanda eski haline getirmek, doğal ortam kalitesini artırmak da o kadar önemli görülmelidir.

İdarî makamlardan alınan izinle hukuka aykırı olarak çevreyi kirleten bu eyleminden dolayı sorumlu olmalı, idarenin verdiği izin hukuka uygunluk sebebi sayılmamalıdır. Aynı zamanda hukuka aykırı izinle çevrenin kirlenmesine sebep olan kamu görevlilerine zarar nedeniyle rücu edilebilmektedir. Aksi takdirde bir işletmenin çevreyi kirletici faaliyetine ilişkin izinlerinde yolsuzluklara zemin hazırlanmış olur. İlgili kanunlarla belirlenen yükümlülüklerle aykırı olarak, başka bir kimsenin sağlığının zarar görmesine elverişli bir şekilde gürültüye neden olan kişi, iki aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır (TCK, m.183).

Gürültüye neden olma suçunda sağlığın bozulması veya kişinin sağlık yönüyle zarar görmesi suçun unsudur. Gürültünün suç olabilmesi için başkalarının sağlığına zarar verebilecek kadar yüksek olması gerekir. Hangi düzeydeki gürültünün insan sağlığına zarar vereceğini bir uzmanın takdir etmesi gerekirse de, kanunda “sağlığa zarar verme” ifadesi kullanıldığından özellikle “sağlık” kavramının geniş yorumlanması gerekmektedir. Başka bir deyişle salt işitmeye ilgili yaşanan sorunlar değil, psikolojik ve ruhsal bozukluklar da bu kapsamda ele alınmalıdır.

York University Press, USA, 2000, s.15 vd.; BRYANT, Bunyan I. and BRYANT, Bunyan, Environmental Justice: Issues, Policies, and Solutions, Island Press, USA, 1995, s. 8, 66 vd.; SANDWETSS, Stephen, “The Social Construction of Environmental Justice”, in: Environmental Injustices, Political Struggles: Race, Class, and the Environment, Duke University Press, USA, 1998, s.31 vd.

KAYNAKLAR

- ACAR, Belkıs, “Doğa Korunmasında Eğitimin Önemi”, Tabiat ve İnsan, 1980.
- AKARSU, Bedia, “İnsan ve Çevre”, Cogito, S: 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994.
- AKÇAY, İdil, Farklı Ülkelerde Okul Öncesi Öğrencilerine Yönelik Çevre Eğitimi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2006.
- AKINCI, Müslüm, “İsveç Çevre ve İmar Hukuku”, GÜHFD, C: 11, S: 1-2, Y:2007.
- ALTAN, Ömer Zühtü, Sosyal Politika: Bilim Dalı, 4. Baskı, AÜAÖF Yayınları, Eskişehir, 2006.
- ALTUĞ, Fevzi, *Çevre Sorunları*, Bursa 1990.
- ARUOBA, Çelik, “*Çevre Ekonomisi, Gelişme Ekonomisi*”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- ASLANTAŞ, F. Ercan, ŞİMŞEK, Özlem ve BERBEROĞLU, Ahmet, İmar Hukukunda Arazi ve Arsa Düzenlemesi, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006.
- Avrupa Birliği Ansiklopedisi, Çev. Hale Akay, (Ed: Desmond Dinan), C: 1–2, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- AYBAY, Aydın, “*Çevre ve Hukuk*”, *İnsan Çevre Toplum*, (Der: Ruşen Keleş), İmge Yayınları, Ankara, 1997.
- BADUR, Emel, “*Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu*”, Çevre Hukuku Sempozyumu, TAA Yayınları, Ankara 2006.
- BERBEROĞLU, Ahmet, “*Çevre Hukukunun İdari Yargı Düzeyinde Uygulanması*”, Çevre Sempozyumu, TAA Yayınları, Ankara 2006.
- BİLEN, Özden, “*Avrupa Birliği'nin Su Politikalarının Hidropolitik Değerlendirmesi*”, Stratejik Analiz, Sayı:80, Cilt: 6, Aralık 2006.
- BRYANT, Bunyan I. and BRYANT, Bunyan, Environmental Justice: Issues, Policies, and Solutions, Island Press, USA, 1995ç
- BUMİN, Tülin, Hegel: Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praktis Felsefesi, 4. Baskı, YKY, İstanbul, 2010.
- CANGIZBAY, Kadir, Habeas Corpus'tan Habeas Oikos'a veya Ekolojizmin Zorunlu Güzergahı, Türkiye Günlüğü, S.3.
- CİVANOĞLU, Ahmet, Çevre Hukuku'nda İhtiyat İlkesi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), 2006.
- CLEMENT, Keith, Economic Development and Environmental Gain, Earthscan Publication Ltd, London, 2000.
- CLIFFORD, Mary, Environmental Crime: Enforcement, Policy, and Social Responsibility, An Aspen Publication, USA, 1998.
- COLE, W. Luke and FOSTER, Sheila, R., From the Ground Up: Environmental Racism and the Rise of the Environmental Justice Movement, New York University Press, USA, 2000ç

TÜRKİYE ADALET AKADEMİSİ DERGİSİ (TAAD), NİSAN 2010, SAYI: 1

- COLLİN, Robert W., The Environmental Protection Agency: Cleaning up America's Act, USA, 2006.
- ÇAKMAK, Münci, “*Biyolojik Çeşitliliğin Hukuken Korunması ve Kamu Yararı*”, AÜHFĐ, C: 57, S:1, Y: 2008.
- ÇEPEL, Necmettin, Çevre Koruma ve Ekoloji Bilimleri Sözlüğü, TEMA, 1995.
- ÇETİNER, Ayten, “*Kentbilimci Gözüyle Çevre*”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- ÇEVRE, Yedinci 5 Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayını, Ankara 1994.
- ÇÜÇEN, Abdülkadir, “*Derin Ekoloji*”, <http://dogaokulu.net/notlar/derinekoloji.pdf>, [ET: 26.2.2010]ç
- DAVIDSON, R.N., Crime and Environment, Printed by Billing and Sons Limited, London, 1981.
- DİNÇER (Nazlıoğlu), Meral, Çevre Bilincinin Oluşmasında Çevre Eğitiminin Rolü, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), 1988.
- EKİNCİ, Oktay, “*Bir insan Hakkı Olarak Çevre ve Kentsel Haklar*”, Yeni Türkiye, S.22, Y.4, Temmuz-Ağustos 1998.
- EKİNCİ, Oktay, “*Kıyılar ve Toplum Yararı*”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- ERDOĞAN, İrfan ve EJDER, Nazmiye, Çevre Sorunları, Nedenler, Çözümler: Egemen ve Marksist Anlayışın İlettikleri Üzerine, Doruk Yayıncılık, Ankara 1997.
- ERDOĞAN, Nazmiye, *Çevre ve (Eko)turizm*, Erk Yayınları, Ankara, 2003.
- ERGEN, Cafer ve BÖKE, Veli, Kaçak Yapı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005ç
- ERGEN, Cafer, İmar Planları, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006.
- ERİM, Refet, “*Türkiye’de Yasama ve Yargının Çevre Yaklaşımları*”, *İnsan Çevre Toplum*, (Der: Ruşen Keleş), İmge Yayınları, Ankara, 1997.
- ERKMAN, Uğur, Mimari Tasarım İçin Veri Üretim Yöntemi Olarak Çevre Analizi, İTÜ, İstanbul, 1982.
- ERZEN, Jale, Çevre Estetiği, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2006ç
- GANNON, Robert, “*Electromagnetic Pollution*”, in: Popular Science, Vol: 223, No: 6, December 1983.
- GERAY, Cevat, “*Çevre İçin Duyarlılık Eğitimi ve Bir Bildirge*”, İller ve Belediyeler Dergisi, Y.47, S.548, 1991.
- GEVORKIAN, Peter, Alternative Energy Systems in Building Design, USA, 2009.
- GİLPIŇ, Alan, Dictionary of Environmental Law, Edward Elgar Publishing, Cambridge, 2000.
- GÖKDAYI, İsmail, Çevrenin Geleceği: Yaklaşımlar ve Politikalar, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara, 1997.
- GÖRMEZ, Kemal, Çevre Sorunları ve Türkiye, 3. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003.
- GÖZLER, Kemal, İdare Hukuku, Cilt II, Ekin Yayınları, Bursa, 2003.
- GÜLER, Çağatay, “*Çevre Hekimliği*”, STED, Cilt: 11, Sayı: 5, Yıl: 2002.

TÜRKİYE ADALET AKADEMİSİ DERGİSİ (TAAD), NİSAN 2010, SAYI: 1

- GÜLER, Çağatay, Ergonomiye Giriş, Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi, No: 45, Ankara, 1997.
- GÜNEŞ, Yusuf ve COŞKUN, A. Aydın, Çevre Hukuku, Kazancı Yayınları, İstanbul, 2004.
- GÜREL, Sümer, Kent Planlanmasına Giriş ve Çevre Kavramı, ODTÜ, Yayın No: 14, 1970.
- GÜRPINAR, Ergün, Çevre Sorunları Ders Notları, İstanbul, 1989.
- GÜRSELER, Güneş, “Çevre Hakkı ve Anayasa”, www.gursekertufan.av.tr/?act=7&lang=1&textid=41 [ET: 22.03.2010]
- HABASH, Riadh W. Y., Electromagnetic Fields and Radiation: Human Bioeffects and Safety, USA, 2002.
- HAKTANIR, K., “*Toprak Kirliliği ve Amaç Dışı Tarım Toprağı Kullanımı*”, Tarım ve Mühendislik, Ankara, 1989.
- HAKTANIR, Koray, “*Doğal Kaynak Olarak Toprak*”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997ç
- HAMAMCI, Can, “*Çevrenin Uluslar arası Boyutları*”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- HIMBERG, Kimmo, “*Çevre Hukuku ve Bilirkişi*”, Çevre Hukuku Sempozyumu, TAA Yayınları, Ankara 2006.
- İDEM, Şadi, “*Toplumsal Ekoloji Nedir? Ne Değildir?*”, www.cevre.metu.edu.tr/node/_91 [ET: 26.2.2010].
- İMAMOĞLU, Olcay, “*Psikolojik Açından İnsan-Çevre İlişkileri*”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- İNAN, Nurkut, “*Sorumluluk Hukukunda Yeni Bir Yaklaşım* (Ekonomik Düşünceye Dayalı Sorumluluk)”, Çevre Hukuku Araştırmaları, Ankara 1981.
- JARDINS, Joseph R., Çevre Etiği, (Çev:Ruşen KELEŞ), İmge Kitabevi, Ankara, 2006
- KABOĞLU, İbrahim, Çevre Hakkı, İstanbul, 1992.
- KARA, Serap vd. Çevre Sağlığı, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1695, Eskişehir, 2006.
- KARPUZCU, Mehmet, Çevre-Kirlenmesi ve Kontrolü, 9. Baskı, Kubbealtı, İstanbul, 2007.
- KARPUZCU, Mehmet, Su Temini ve Çevre Sağlığı, 2. Baskı, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2005.
- KATOĞLU, Turgut, “*Çevre ve Ceza Hukuku: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar*”, Çevre Sempozyumu, TAA Yayınları, Ankara 2006.
- KAYA, İbrahim, Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk, USAK, Ankara, 2005.
- KAYACIK, Leyla, “*Çevre Hukuku Sempozyumu Açılış Konuşması*”, Çevre Hukuku Sempozyumu, (Ed. Emel Badur), Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2006.
- KELEŞ, Ruşen ve ERTAN, Birol, Çevre Hukukuna Giriş imge Yayınları, Ankara, 2002.
- KELEŞ, Ruşen ve HAMAMCI, Can, Çevre Bilim, İmge Yayınevi, Ankara, 1998.
- KELEŞ, Ruşen ve YAVUZ, Fehmi, Çevre Sorunları, 2. Baskı, Ankara, 1983.

TÜRKİYE ADALET AKADEMİSİ DERGİSİ (TAAD), NİSAN 2010, SAYI: 1

- KELEŞ, Ruşen, “Çevre ve Siyaset”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- KELEŞ, Ruşen, “İnsan, Çevre, Toplum”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- KELEŞ, Ruşen, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.
- KILIÇ, Selim, “Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir Deneme”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C: 2, S: 2.
- KILIÇOĞLU, Pınar, Türkiye’nin Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme, Turhan Yayınevi, Ankara 2005.
- KIZIROĞLU, İlhami, “Türk Eğitim Sisteminde Çevre Eğitimi ve Karşılıklı Sorunlar”, V. Uluslararası Ekoloji ve Çevre Sorunları Sempozyumu, Ankara, Kasım 2000.
- KOÇAK, M. Sabri, Çevre Sorunları ve Ulusal Yazılı Basın, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), 2006.
- KUOKKANEN, Tuomas, International Law and The Environment: Variations on a Theme, Kluwer Law International, Netherland, 2002, Introduction, xxi.
- MIYAKOSHI, Junji, “Cellular Biology Aspects of Mobile Phono Radiation”, Advances in Electromagnetic Fields in Living Systems, Volume 5, (Ed: James C. Lin), Chicago, 2009.
- OLCAY, H. Bülent, “Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Su”, Yeni Türkiye, S.22, Y.4, Temmuz-Ağustos 1998.
- ORHANGAZİ, Özgür ve GÖKCER, Özgür, “Küresel Çevre Sorunları: Tüklenen Dünya”, Küreselleşmenin Ekolojik Sonuçları, (Ed. Göksel N. Demirel, Tezcan, E. Abay), Özgür Üniversite Kitaplığı: 28, Ankara 2000.
- ÖĞÜTÇÜ, Muhlis, Çevre Kolluk İşlemleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), İzmir 2000.
- ÖKMEN, Mustafa, “Bir İnsan Hakkı Olarak Kentsel Haklar ve Bazı Mülahazalar”, Yeni Türkiye, S.22, Y.4, Temmuz-Ağustos 1998.
- ÖKMEN, Mustafa, Kent, Çevre ve Globalleşme, Alfa Yayınları, İstanbul 2003.
- ÖRS, Yaman, “Etik Açısından Doğal Çevremiz”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997ç
- ÖZDEK, E. Yasemin, İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, TODAİ Yayınları, Ankara 1993.
- ÖZDEMİR, Şevket, Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık, Palme Yayınları, Ankara, 1988.
- ÖZGENÇ, İzzet, Türk Ceza Kanunu Şerhi, 3. Bası, Adalet Bakanlığı EDB Yayınları, Ankara, 2006.
- ÖZGÜR, Hüseyin, Türkiye’nin Özel Çevre Koruma Bölgeleri Politikası ve Foça Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1993.
- ÖZKALP, Enver vd., Davranış Bilimlerine Giriş, (Ed. Enver Özkalp), 3. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1355, Eskişehir, 2004.
- ÖZKAN, Noyan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Çevre Hukuku”, Çevre Sempozyumu, TAA Yayınları, Ankara 2006.

TÜRKİYE ADALET AKADEMİSİ DERGİSİ (TAAD), NİSAN 2010, SAYI: 1

- PEIRCE, J. Jeffrey, WEINER, Ruth F. and VESILIND, P. Aerne, Environmental Pollution and Control, Fourth Edition, USA, 1998Ç
- PITIRLI, Ali, "Ali Pıtırılı, "İnsan Hakları ve Uluslararası Kuruluşlar", T. İdare Dergisi, Yıl: 61, S. 384, Eylül, 1989.
- PREECE, Alan, W. "Cognitive Effects of Electromagnetic Fields in Human", Advances in Electromagnetic Fields in Living Systems, Volume 5, (Ed: James C. Lin), Chicago, 2009.
- PTITSYNA, N.G. and others, "Magnetic Field Testing of DC- and AC- Powered Rail Systems: Waveforms and Exposure Assessment", Biological Effects of Electromagnetic Fields (Ed: P. Stravroulakis), Germany, 2003.
- REITZE, Arnold W., Air Pollution Control Law: Compliance and Enforcement, Environmental Law Institute, USA, 2001.
- SANAL, Recep, "Özel Çevre Koruma Bölgeleri ve Mahalli İdareler, MİGM Yayınları, Ankara 1999.
- SANDWETSS, Stephen, "The Social Construction of Environmental Justice", in: Environmental Injustices, Political Struggles: Race, Class, and the Environment, Duke University Press, USA, 1998.
- SCHLEMMINGER, Horst and MARTENS, Claus-Peter, German Environmental Law For Practitioners, 2nd Edition, Kluwer Law international, Netherland, 2004ç
- SIMONNET, Dominique, Çevrecilik, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul 1990
- SÖNMEZ, Necmi, "Çevre, Toprak ve İnsan", İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- SÖZÜER, Adem, "Çevre Suçlarına İlk Kez Ceza", www.takvim.com.tr/2004/09/09/gnc109.html.
- STANLEY, Neil and WOLF, Susan, Environmental Law, 4th Edition, Cavendish Publishing, Australia, 2003.
- ŞEN, Ersan, Çevre Ceza Hukuku, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1994.
- TALU, Nuran, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'de Çevre Politikaları, TMMOB Yayınları, Ankara 2006.
- TALU, Nuran, TBMM'de Çevre Siyaseti, Nobel Yayınları, Ankara 2004.
- TARHAN, Nevzat, "Elektromanyetik Kirlilik ve Beyin Sağlığımız", Özgür ve Bilge Dergisi, Mart, 2002.
- TOMBUL, Fatih, Türkiye'de Çevre İçin Eğitime Verilen Önem, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2006.
- TOROSLU, Nevzat, "Doğal Çevrenin Kirlenmesi ve Ceza Hukuku", Prof. Dr. Akif Erginay'a 65. Yaş Armağanı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No:460, Ankara, 1981.
- TORUNOĞLU, Ethem, Ötekilerin "Çevre"si, Ütopya Yayınevi, Ankara 2006.
- TURGUT, Nühket, "Çevre Hukukunda Çevreci Örgütlere Tanınan Olanaklar", AÜHFD, C:45, S:1-2, Y:1996.
- TURGUT, Nühket, "Çevre Hukukununun Temel Kavram ve İlkeleri", Çevre Hukuku Sempozyumu, (Ed.Emel Badur), Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2006.

TÜRKİYE ADALET AKADEMİSİ DERGİSİ (TAAD), NİSAN 2010, SAYI: 1

- TURGUT, Nükhet, Çevre Hukuku, 2. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2001
- TURGUT, Nükhet, www.radikal.com.tr/2000/10/03/yorum/baz.shtml [ET: 25.01.2008]
- Türkiye'nin Çevre Sorunları, Çevre Vakfı Yayınları, Ankara 1998.
- TÜRKMAN, Ayşen, Yaşanabilir Bir Çevre İçin, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2000.
- USLU, Orhan, “Çevre Kalitesinin Ölçümü ve Değerlendirilmesi”, İnsan Çevre Toplum (Ed: Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- ÜLKÜ, Muhammet Murat, “5237 Sayılı TCK 181–184. Maddelerinde Yer Alan Çevreye Karşı Suçlar”, www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/149.pdf (ET: 18.12.2007).
- ÜNAL, Yücel, Türk Şehir Planlama Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.
- ÜNVER, Yener ve NUHOĞLU, Ayşe, Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku, Beta Yayınları, 1999.
- WILKINSON, David, Environment and Law, London, 2002.
- www.biyofizik.gazi.edu.tr/ [ET: 8.3.2010]
- www.cevreonline.com/CevreKR/elektromanyetik.htm [Erişim Tarihi: 8.3.2010],
- HOWELL Harry, “*Electro-magnetism and the Body*”, www.health4youonline.com/ [ET: 25.01.2008]
- www.cmbb.sakarya.edu.tr/lisans-4sinif.htm [ET: 25.01.2008]
- www.emk.gazi.edu.tr/bildirge.htm [ET: 8.3.2010]
- www.emk.gazi.edu.tr/bolumcalismalari.htm [ET: 25.01.2008]
- www.genbilim.com/content/view/2934/75/ [ET: 1.3.2010].
- www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf [ET: 26.12.2007]
- www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf [ET: 26.12.2007]
- www.mevzuat.gov.tr/ [ET: 3.3.2010]
- www.tumgazeteler.com/?a=2797833 [ET: 8.3.2010]
- YAŞAMIŞ, Firuz Demir, Çevre Yönetiminin Temel Araçları, İmge Yayınları, Ankara 1995.
- YETİM, Servet, Türkiye’de Arazi ve Arsa Düzenlemesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998 (Yüksek Lisans Tezi).
- YILMAZ, Halit, “Çevre Düzeni Planına İlişkin Güncel Düzenlemeler ve Sorunlar”, TBB Dergisi, S.72, 2007.
- ZEVKLİLER, Aydın, İmar Kurullarına Aykırı ve Zarar Verici İnşaat, AÜHF Yayınları, Ankara, 1982.